

วารสาร
ประวัติศาสตร์
ธรรมศาสตร์

THE THAMMASAT
JOURNAL
OF
HISTORY

ประวัติศาสตร์นิพนธ์วรรณคดีไทย:
ว่าด้วยการสร้างและสลายความเป็นไทย
Historiography of Thai Literature: On the
Construction and De(con)struction of Thainess¹

เสาวณิต จุลวงศ์
Saowanit Chunlawong

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

¹ปรับปรุงจากบทความนำเสนอครั้งแรกในการสัมมนาอบรมวิชาการประวัติศาสตร์กับปรัชญา ที่คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2552 ในชื่อหัวข้อ “ข้อสังเกตว่าด้วยประวัติวรรณคดีไทยกับการสร้างและสลายความเป็นไทย” และครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2557 ใน การประชุมวิชาการ ที่วรรณ ภาษาวรรณกรรม วัฒนธรรม และการสื่อสารไทย ณ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง ประวัติศาสตร์นิพนธ์วรรณคดีไทย: ว่าด้วยการสร้างและสลายความเป็นไทย มุ่งศึกษาปัญหาของประวัติศาสตร์นิพนธ์วรรณคดีไทยและความสัมพันธ์ระหว่างประวัติวรรณคดีไทยกับความเป็นไทย บทความนี้ชี้ให้เห็นว่าการเขียนประวัติวรรณคดีไทยมีปัญหาและข้อจำกัดหลายประการ คือ วัตถุที่ใช้ในการศึกษา วิธีการอนุมาน ความสัมพันธ์กับบริบทสังคม วัฒนธรรม อิทธิพลของประวัติศาสตร์ไทยฉบับทางการ และภาพรวมของการนำเสนอ นอกจากนี้ยังอภิปรายถึงเงื่อนไขและผลที่เกิดจากประวัติวรรณคดีไทยที่สร้างขึ้น อันได้แก่การสร้างอัตลักษณ์และการนิยามความเป็นไทยจากประวัติวรรณคดีไทย กล่าวคือประวัติวรรณคดีไทยได้ทำให้ความเป็นไทยมีความหมายอ้างอิงอยู่กับภาษาไทย อาณาจักรศูนย์กลางแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และราชสำนักไทย สุดท้ายบทความนี้นำเสนอข้อเสนอเกี่ยวกับการสร้างประวัติวรรณคดีไทยของนักคิดจำนวนหนึ่ง และได้เสนอข้อเสนอของผู้เขียนเองในท้ายที่สุด คือการสร้างประวัติวรรณคดีไทยซึ่งหลอมรวมวัฒนธรรมอันหลากหลายในดินแดนประเทศไทยเข้าด้วยกัน สร้างความรู้เกี่ยวกับความเป็นไทยที่หลากหลายในฐานะรัฐชาติเดียวกัน การสร้างประวัติวรรณคดีไทยในลักษณะเช่นนี้ได้ จำเป็นต้องสลายและสร้างความเป็นไทยในความหมายใหม่ขึ้นมา

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์นิพนธ์วรรณคดีไทย, ประวัติวรรณคดีไทย, วรรณคดีไทย, ความเป็นไทย

Abstract

This article aims to study the problems of historiography of Thai literature and the relations of between the Thai literary history and Thai or Thainess. The study sheds light on problems and limitation of the Thai literary historiography including the object of studies, the deductive methods, the contextual relations, the influence of the official Thai nation history, and the total presentation of the literary history. It also discusses about conditions and consequences of this historiography which entails the identity construction and the definition of Thai. Importantly, the Thai literary history primarily alluded Thainess to the Thai language, the central kingdoms on the Chao Phraya River basin, and the Thai royal court. Moreover, this article pinpoints some suggestions from thinkers on the Thai literary historiography. Last but not least, the author proposed that the construction of the Thai literary history be based upon the combination of all cultural diversity in Thailand and Thainess be perceived as a common, yet diversified, nation-state. To construct the history of Thai literature in this way the definition of Thainess thus needs to be deconstructed and reconstructed.

Keywords: Historiography of Thai Literature, Thai literary history, Thai Literature, Thai-ness

1. บทนำ: การขยายขอบเขตความเป็นไทย ในประวัติศาสตร์ศิลปะอื่น

“ศิลปะ” ถูกยกให้เป็น “อัตลักษณ์” ทางวัฒนธรรมของ “ชาติไทย” หากกล่าวโดยหลวมๆ สิ่งที่เราเรียกว่าศิลปะสามารถกินความกว้างขวาง ตั้งแต่ ศิลปะจำพวกจิตรศิลป์ ประยุกต์ศิลป์ ไปจนกระทั่งถึงเรื่องของอาหารการกิน และการแต่งกายซึ่งก็ถูกนับเป็น “ศิลปะ” ด้วย ศิลปะทั้งหลายนี้กลายเป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์และสัญลักษณ์ของวัฒนธรรม ในสังคมไทย “ศิลปะ” ทั้งหมดเหล่านี้ได้รับการกล่าวขานเป็นวัฒนธรรมไทย และเป็นเครื่องหมายของชาติไทย คำอธิบายถึงประวัติศาสตร์ของศิลปะจึงได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความรับรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับขอบข่ายและความหมายของ “ไทย” แต่ที่น่าสนใจคือคำอธิบายถึงประวัติศาสตร์ศิลปะหลายแขนงของไทยนี้ได้แสดงถึงความหลากหลายของวัฒนธรรมทางศิลปะในดินแดนประเทศไทย แม้ว่าจะมิได้เรียกว่าเป็น “ศิลปะไทย” ก็ตาม

แม้ว่าการอธิบายประวัติศาสตร์ศิลปะของไทยจะอาศัยยุคสมัยทางการเมืองการปกครองเข้ามาเป็นจุดแบ่งยุคสมัยทางศิลปะ กระทั่งถึงใช้เป็นคำเรียกสกุลช่าง แต่ประวัติศาสตร์ศิลปะของไทยก็มักเป็นคำอธิบายที่สร้างขึ้นจากงานศิลปะ “ที่ปรากฏในดินแดนประเทศไทย” ตัวอย่างเช่น หนังสือ *ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ): การเริ่มต้นและการสืบเนื่อง* สันติ เล็กสุขุม (2544) ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ศิลปะไทย ได้เรียบเรียงเรื่องราวประวัติของศิลปะ “ในประเทศไทย” เริ่มต้นที่เกริ่นนำซึ่งแสดงให้เห็นถึงทิศทางการนำเสนอเรื่องราวของศิลปะจากมุมมองของพื้นที่ คือดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน ชี้ให้เห็นว่าพื้นที่หรือดินแดนแห่งนี้มีความเปลี่ยนแปลงสำคัญก่อเกิดเป็นวัฒนธรรมทางศิลปะที่มีพัฒนาการเป็นลำดับมาจนปัจจุบัน โดยเริ่มต้นที่ศิลปะก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 หรือก่อน พ.ศ. 1800 การอธิบายประวัติศาสตร์ศิลปะในหนังสือเล่มนี้เป็นตัวอย่างหนึ่งของการอธิบายประวัติศาสตร์ศิลปะที่แสดงให้เห็นว่าเรื่องเล่าเกี่ยวกับศิลปะของไทยมีอาจเริ่มอธิบายที่ยุคสมัยและ

“สกุลช่าง” ทางศิลปะที่อาณาจักรสุโขทัย แต่จำเป็นต้องย้อนกลับไปที่ก่อนหน้านั้น คือทวารวดี ศรีวิชัย ขอมหรือลพบุรี หรือญัญไชย ซึ่งกระจายอยู่ในเขตประเทศไทยปัจจุบัน แล้วจึงเริ่มเข้าสู่ยุคสุโขทัย ก่อนอยุธยาคือล้านนาหรือเชียงใหม่ ต่อมาที่อยุธยา ธนบุรี แล้วจบลงที่กรุงเทพฯ หรือรัตนโกสินทร์ โดยผู้เขียนได้กล่าวถึงศิลปะยุคก่อนประวัติศาสตร์ของดินแดนแถบนี้สั้นๆ และศิลปะอื่นในช่วงสมัยเดียวกันกับอาณาจักรเหล่านั้นด้วย การอธิบายเช่นนี้ทำให้เรื่องราวของศิลปะในประเทศไทยมีความหลากหลาย และไม่กระจุกตัวอยู่ที่ราชสำนักในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

นอกจากประวัติศาสตร์ศิลปะประเภทจิตรศิลป์แล้ว ประวัติเครื่องแต่งกายไทยเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นการเล่าถึงอดีตของไทยที่มีความหลากหลาย คำอธิบายบางชุด โดยเฉพาะคำอธิบายจากหน่วยงานของรัฐได้กล่าวอ้างถึงการแต่งกายของผู้คนในชุมชนในอดีตนอกอาณาเขตประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของการแต่งกายของไทยด้วย เช่น ในหนังสือ *ประวัติการแต่งกายของไทย* ของกองวัฒนธรรม สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (2505) กล่าวถึงการแต่งกายของไทยโดยย้อนอดีตไปถึงชนเผ่าไทยในจีนอย่างไทยมุง ไทยอ้ายลาว ต่อมาถึงยุคนานเจ้า ลานนา (ตามต้นฉบับ) ก่อนจะถึงยุคสุโขทัย ตามแนวคิดที่ว่าชนเผ่าไทในจีนก็คือกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันกับคนไทยในประเทศไทยปัจจุบัน ส่วนหนังสือ *การแต่งกายไทย: วิวัฒนาการจากอดีตสู่ปัจจุบัน* ของสำนักงานเอกลักษณ์แห่งชาติ (2543) แม้จะแบ่งยุคการแต่งกายไทยตามยุคประวัติศาสตร์ที่เริ่มด้วยยุคสุโขทัย แต่กระนั้นก็ได้ชี้ให้เห็นการสืบสานวัฒนธรรมการแต่งกายมาจากวัฒนธรรมของชุมชนในอดีต และชี้ให้เห็นการแต่งกายยุคสุโขทัยในลักษณะของผลพวงของวิวัฒนาการของอดีตมากกว่าที่อยู่ๆ ก็ปรากฏขึ้นมา “กว่าจะเป็นรัฐสุโขทัยที่ผู้คนมีวัฒนธรรมอยู่ในขั้นสูงได้นั้น เป็นที่ทราบว่าได้มีการสังสมประสบการณ์ชีวิตและภูมิปัญญาของบรรพชนสืบสานตกทอดต่อกันมานานนับพันปี”² และด้วยเหตุที่มองยุคสุโขทัยเป็นผลของวิวัฒนาการ

² สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ คณะอนุกรรมการแต่งกายไทย, *การแต่งกายไทย: วิวัฒนาการจากอดีตสู่ปัจจุบัน เล่ม 1* (กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้าง

หนังสือเล่มนี้จึงเล่าประวัติการแต่งกายได้มาตั้งแต่พูนัน (เวียดนามคาบเกี่ยวดินแดนตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยปัจจุบัน) ทวารวดี (ดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา) ศรีวิชัย (ดินแดนภาคใต้) ลพบุรี (ดินแดนอารยธรรมขอม) เชียงแสน (ดินแดนภาคเหนือ) และไล่เรียงตามลำดับยุคสมัยของอาณาจักรต่างๆ ได้มาจนถึงปัจจุบัน ที่น่าสนใจในปัจจุบันคือการให้ความสำคัญแก่เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่เป็นผลงานในระดับท้องถิ่น คือชุมชนต่างๆ ซึ่งเป็นแหล่งทอผ้าพื้นเมือง กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการแต่งกายของไทย ทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นได้รับการยกระดับขึ้นมาเป็นวัฒนธรรมหลักของไทยร่วมกับวัฒนธรรมของส่วนกลาง โดยได้รับการส่งเสริมอย่างดีจากรัฐและราชสำนัก (ได้แก่โครงการศิลปาชีพ เป็นต้น) ประวัติการแต่งกายของไทยจึงมีลักษณะของความหลากหลาย คือทั้งความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชุมชนหรือชนชาติต่างๆ ในดินแดนประเทศไทย และความหลากหลายในระดับชนชั้น คือทั้งระดับราชสำนักและชาวบ้าน

ประวัติศาสตร์ศิลปะประเภทวิจิตรศิลป์และประวัติเครื่องแต่งกายของไทยเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นความคิดเกี่ยวกับการสร้างประวัติศาสตร์หรือคำอธิบายเกี่ยวกับสิ่งแสดงอัตลักษณ์ไทยอันเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับการนิยามความหมายของ “ความเป็นไทย” แม้ว่าประวัติศาสตร์ศิลปะทั้งสองอย่างจะมีแนวโน้มในการดำเนินตามแนวประวัติศาสตร์ชาติไทยที่อธิบายตามแนวคิดเชื้อชาตินิยม และรัฐชาตินิยมแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์³ โดยยึดโยง/ให้ความสำคัญแก่การเปลี่ยนศูนย์กลางอำนาจการปกครองของแต่ละอาณาจักรจนกลายเป็นชาติสยามและประเทศไทยในเวลาต่อมา แต่ประวัติศิลปะทั้งสองแขนงก็ขยายขอบเขตในมิติของพื้นที่และมิติของเวลาออกไป ทำให้เกิดความหลากหลาย และศิลปะของไทยมิได้จำกัดอยู่ในกรอบของราชสำนักสุโขทัย

เอกลักษณ์ของชาติ, 2543), 44.

³ แม้ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ดู นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ประวัติศาสตร์แห่งชาติ “ซ่อม” ฉบับเก่า “สร้าง” ฉบับใหม่* (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติกระทรวงวัฒนธรรม, 2549)

อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์เท่านั้น

คำอธิบายประวัติศาสตร์ศิลปะของไทยเป็นแหล่งรวมอารยธรรมที่หลากหลายเข้าด้วยกัน แตกต่างกับประวัติศาสตร์ชาติไทยที่มีลักษณะรวมศูนย์อยู่ที่ราชธานีทั้งสิ้น ในขณะที่เดียวกัน การกล่าวอ้างถึงยุคสมัยและสกุลศิลปะโดยไม่ผูกพันกับยุคสมัยของอาณาจักรสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี หรือรัตนโกสินทร์ ทำให้รัฐไทยสามารถใช้แง่มุมด้าน “พื้นที่” ในการอ้างสิทธิในการครอบครองวัตถุและโบราณสถานทางศิลปะในดินแดนอาณาจักร “ประเทศไทย” ว่าเป็นสมบัติ “ของชาติ” ได้ โดยไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องเชื้อชาติหรือวัฒนธรรมของชนชาติใด เช่นเดียวกับประวัติศาสตร์เครื่องแต่งกายที่มักครอบคลุมไปถึงกลุ่มชนเผ่าไทคนไทยสมัยต่างๆ ไปจนถึงชนกลุ่มน้อยในปัจจุบันเพื่อสร้างความเป็นพวกเดียวกันในหมู่ชนในประเทศไทย มาถึงตรงนี้อาจกล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์ศิลปะและเครื่องแต่งกายสามารถก้าวข้ามการสร้างอัตลักษณ์และความหมายของความเป็นไทยที่ยึดโยงอยู่กับศูนย์กลางคือราชสำนักในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา หรือรัฐไทย (ซึ่งมักหมายถึงเฉพาะเมืองหลวง) ออกไป ทำให้ประวัติศาสตร์ศิลปะของไทยมีลักษณะหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยที่ภาครัฐและชนชั้นนายอมรับและมีส่วนในการสร้างความรับรู้ความเข้าใจและตอกย้ำ “ความเป็นไทย” ที่ขยายเวลาย้อนขึ้นไปในอดีตที่เก่าแก่กว่า และขยายพื้นที่ครอบคลุมดินแดนอื่นและชนกลุ่มอื่น

ในขณะที่ประวัติศาสตร์ศิลปะอธิบายความเป็นมาของรูปแบบทางศิลปะย้อนไปได้ไกลถึงก่อนสุโขทัย หรือแม้กระทั่งก่อนประวัติศาสตร์ ประวัติวรรณคดีไทยกลับเริ่มต้นที่สุโขทัยด้วยเหตุผลสำคัญคือการไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่จะให้สืบสาวขึ้นไปได้⁴ การมองประวัติศาสตร์ศิลปะจากตัวอย่างของศิลปะสองแขนงที่ยกมาเทียบกับประวัติวรรณคดีนี้ก็เพื่อเกริ่นนำถึงประเด็นที่จะอภิปรายถึงการสร้างประวัติวรรณคดีไทยในบทความนี้ ซึ่งผู้

⁴ เปลื้อง ณ นคร, *ประวัติวรรณคดีไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2498), 3; พระวรเวทย์พิสิฐ, *วรรณคดีไทย* (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), 22.

เขียนมีจุดมุ่งหมายสำคัญประการแรกคือการตั้งข้อสังเกตถึงปัญหาในการสร้างประวัติศาสตร์ไทย ความเกี่ยวข้องระหว่างประวัติศาสตร์ไทยกับความเป็นไทย และสุดท้าย แนวทางใหม่ที่เป็นไปได้ในการสร้างเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ไทย

2. งานเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์วรรณคดีไทย: แนวคิด ปัญหา และข้อจำกัด

การศึกษาวรรณคดีไทยตามแนวประวัติน่าจะเริ่มต้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 มีลักษณะเป็นการสืบสาวความเป็นมาของวรรณคดีแต่ละเรื่อง โดยเฉพาะผู้แต่ง ยุคสมัยที่แต่ง และที่มาของเรื่อง การศึกษาแนวนี้ด้านหนึ่งอาศัยความรู้ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี และอีกด้านหนึ่งอาศัยความรู้ด้านศิลปะวรรณคดี บุคคลสำคัญในการศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติช่วงแรกๆ คือกลุ่มผู้มีการศึกษาสูงในราชสำนัก อาทิ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระยาอำนาจราชานุภาพ เป็นต้น

วิธีวิทยาในการศึกษาช่วงแรกนี้ให้ความสำคัญแก่การศึกษาทางโบราณคดี คือการศึกษาค้นคว้าหาหลักฐานวัตถุทางวรรณคดี ได้แก่ ต้นฉบับตัวเขียนซึ่งอาจเป็นสมุดไทย ใบลาน หรือจารึก การตีความอายุงานจากความเก่าแก่ของวัตถุหรือรูปแบบตัวอักษร ซึ่งเหล่านี้บางครั้งต้องอาศัยข้อมูลด้านประวัติศาสตร์เข้ามาช่วย อีกด้านหนึ่งคือการศึกษาทางวรรณคดี คือการศึกษาวិเคราะห์เนื้อหา สำนวนลีลาภาษาและรูปแบบคำประพันธ์เพื่อตีความยุคสมัยที่แต่ง ผู้แต่ง และประเมินคุณค่า จุดมุ่งหมายคือเพื่อตอบคำถามเกี่ยวกับวรรณคดีเรื่องนั้นๆ ประการสำคัญคือ วรรณคดีเรื่องนี้เป็นผลงานของใคร แต่งขึ้นในสมัยใด ประการรองต่อมาคือวรรณคดีเรื่องนี้ใช้คำประพันธ์ประเภทใด มีเนื้อหาเกี่ยวกับอะไร เนื้อเรื่องนี้มีที่มาจากแหล่งใด มีความงามทางวรรณศิลป์ และคุณค่าในทางสังคมวัฒนธรรมอย่างไร และคำอธิบายของนักศึกษา

วรรณคดีแนวประวัติยุคแรกเหล่านี้เองเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าของนักเขียนประวัติวรรณคดีไทยยุคต่อมา

2.1 แรกเริ่มการสร้างประวัติวรรณคดีไทย

การเขียนประวัติวรรณคดีไทยกล่าวได้ว่าเริ่มต้นในยุคการศึกษาวรรณคดีไทยในสถาบันการศึกษา ผู้เขียนประวัติวรรณคดีต่างก็เป็นนักวิชาการด้านภาษาและวรรณคดีไทยที่มีความเกี่ยวข้องกับสถาบันการศึกษาเป็นส่วนใหญ่ นักเขียนประวัติวรรณคดีไทยคนสำคัญยุคแรกได้แก่ เปลื้อง ณ นคร พระวรเวทย์พิสิฐ และ เจือ สตะเวทิน ทั้งสามท่านนี้มีผลงานออกมาในระยะใกล้เคียงกัน คือ ในปี พ.ศ. 2482 เปลื้อง ณ นคร ใช้นามปากกา นายตำรา ณ เมืองใต้ เผยแพร่หนังสือ *ปริทรรศน์แห่งวรรณคดีไทย* และต่อมาใน พ.ศ. 2495 จึงตีพิมพ์หนังสือ *ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา* ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน พระวรเวทย์พิสิฐได้รวบรวมเขียนหนังสือ *ประวัติกวีและวรรณคดีไทย* พิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. 2494 ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2496 ก็ได้ปรับปรุงเพิ่มเติมเป็นหนังสือ *วรรณคดีไทย* ขึ้นอีกเล่มหนึ่ง⁵ และใน พ.ศ. 2496 นี้ เจือ สตะเวทิน ได้เรียบเรียงหนังสือ *ประวัติวรรณคดีไทย* ขึ้นตามประกาศประกวดการแต่งแบบเรียนของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งออกประกาศเพื่อจัดทำแบบเรียนวิชาต่างๆ ประวัติศาสตร์นิพนธ์วรรณคดีไทยของทั้งสามท่านนี้นับเป็นผลงานสำคัญของวงวิชาการวรรณคดีศึกษาของไทย

หนังสือ *ปริทรรศน์แห่งวรรณคดีไทย* ของนายตำรา ณ เมืองใต้ เขียนขึ้นโดยนำวรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มาเขียนอธิบาย ซึ่งพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ทรงยกย่องว่า “คุณสมบัติของหนังสือของนายตำราดีมากมาย และข้าพเจ้าเห็นว่าสมควรจะได้รับรางวัลชั้นเอกในการทำงานใหญ่ขึ้นได้สำเร็จ”⁶ ต่อมาจึงได้ตีพิมพ์หนังสือ

⁵ พระวรเวทย์พิสิฐ, *วรรณคดีไทย*, คำนำ.

⁶ ประพนธ์ เรืองณรงค์, “100 ปี ชาตกาล นายตำรา ณ เมืองใต้,” *ศิลปวัฒนธรรม*

ประวัติศาสตร์วรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา เมื่อ พ.ศ. 2495

หนังสือสองเรื่องนี้มีความแตกต่างกันเล็กน้อย ใน *ปริทรรศน์แห่งวรรณคดีไทย* ผู้เขียนแบ่งเป็นภาคหนึ่งและภาคสอง กล่าวถึงวรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงกรุงศรีอยุธยาเป็นภาคหนึ่ง และสมัยกรุงธนบุรีจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นภาคสอง และยังมี *ปริทรรศน์แห่งวรรณคดีไทย สมัยปัจจุบัน* กล่าวถึงวรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึง “สมัยรัฐธรรมนูญ” ซึ่งนับว่าใกล้เคียงกับยุคสมัยของผู้เขียนมาก แต่ละภาคนั้น ผู้เขียนกล่าวถึงกวีและวรรณคดีไทยเรื่องเด่นเรื่องสำคัญในสมัยนั้น รวมถึงอธิบายความรู้อื่นเกี่ยวกับวรรณคดีรวมไว้ด้วย เช่น หนังสือคำหลวง การเล่นดึกดำบรรพ์ เป็นต้น

นายตำรา ณ เมืองใต้ กล่าวถึงวัตถุประสงค์ซึ่งสะท้อนแนวคิดในการเรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ว่าต้องการแสดงภาพรวมของวรรณคดีไทยตั้งแต่อดีตเนื่องจาก “ถ้าเราประสงค์จะใคร่ทอดทัศนาอาณาจักรวรรณคดีแห่งชาติเราเช่นนั้นบ้าง⁷ เราคงไม่อาจทำได้ ด้วยแผนที่แห่งวรรณคดีไทยยังขาด ยังไม่บริบูรณ์ ... เรายังไม่มีหนังสืออันรวมไว้ซึ่งวรรณคดีแห่งชาติเราทั้งหมด”⁸ แต่กระนั้นก็จะไปถึงข้อจำกัดด้านข้อมูลหลักฐานที่ทำให้การเรียบเรียงเขียนภาพรวมวรรณคดีไทยครั้งนี้ไม่สมบูรณ์ว่า “คราใดที่ไทยย่างเข้าสู่การยุทธ์ บรรดาศิลปินกวีจะรักยิ่งฝ่ายเราเป็นฝ่ายปราชัยด้วยแล้ว บรรดาศิลปินกวีก็ถูกทำลายย่อยยับ จนเป็นข้อยากแก่การค้นคว้า เราอาจจะมีลิลิตที่เยี่ยมกว่าลิลิตพระลอ คำโคลงที่ดีกว่าทวาทศมาส แต่เรามีอาจทราบได้” และ “กวีแต่โบราณไม่สันทนาการจำลองฉายาลักษณ์ เราจึงมีอาจพิศดูรูปร่างหน้าตาของรัตนกวีโบราณของเราได้เลย ยิ่งกว่านั้น โบราณกวียังไม่นิยมการแสดงนามตนเองในหนังสือที่ตนแต่ง แม้จะได้แสดงก็แสดงอย่างคลุมเครือ จนเป็นการยากที่จะชี้ว่าบทประพันธ์ใด

30, ฉ.11 (กันยายน 2552): 69.

⁷ หมายถึงเช่นเดียวกับการมองเห็นภาพปริมณฑลขอบเขตประเทศไทยจากแผนที่

⁸ นายตำรา ณ เมืองใต้, *ปริทรรศน์แห่งวรรณคดีไทย ภาคหนึ่ง-ภาคสอง* (พระนคร: กรุงเทพมหานคร, 2484), 1.

เป็นของผู้ใด”⁹

ในการเรียบเรียงเขียน *ประวัติวรรณคดีสำหรับนักศึกษา* เปลื้อง ณ นคร ยังคงอธิบายถึงภาพรวมวรรณคดีไทยตามแนวการเขียน *ปริทรรศน์แห่งวรรณคดีไทย* โดยมีการอธิบายถึงสภาพบ้านเมือง เหตุการณ์สำคัญ รวมถึงลำดับวงศ์ษัตริย์แต่ละสมัยประกอบไปด้วย โดยเห็นว่า “การศึกษาวรรณคดีนั้นจะต้องมีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ของบ้านเมืองและบุคคลด้วยเสมอ” และ “ได้กล่าวถึงประวัติและความสำคัญทางวรรณคดีของกวีแต่ละท่าน ด้วยกวีที่ควรได้รับความยกย่องนั้นจะต้องมีความสำคัญในแง่ใดแง่หนึ่ง”¹⁰ แต่กล่าวจำกัดขอบเขตการเขียนไว้ว่าต้องการเรียบเรียงเพื่อใช้สำหรับการศึกษาวรรณคดีไทย อีกทั้งยังย้ำถึงความไม่สมบูรณ์ของประวัติวรรณคดีไทยที่เขียนขึ้นนี้ว่า “ขอเรียนท่านที่ใช้หนังสือนี้อีกครั้งว่า ข้าพเจ้าเพียงแต่รวบรวมวรรณคดีเข้าเป็นหมวดหมู่ ให้สะดวกแก่การศึกษาเท่านั้น หนังสือนี้ไม่ได้เกิดจากการค้นคว้า จึงอาจจะมีข้อความที่ยังคลุมเครืออยู่ เช่นเรื่องศรีปราชญ์ เป็นต้น”¹¹ และกล่าวด้วยว่า “ในการเรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ ผู้เรียบเรียงจึงไม่เพียงแต่จะกล่าวถึงหนังสืออันจัดอยู่ในจำพวกที่เป็นประณิตศิลป์เท่านั้น หากจะได้กล่าวถึงหนังสือสำคัญทั่วๆ ไป เพื่อให้ผู้ศึกษาทราบว่าหนังสือสำคัญๆ แห่งชาติของเรามีอะไรบ้าง ความรู้ลึกซึ้งนึกคิดและสติปัญญาของคนไทยอันได้แสดงไว้เป็นลายลักษณ์อักษรนั้นเป็นประการใดบ้าง”¹² ข้อความนี้บ่งบอกแนวทางการเขียนของเปลื้องที่แตกต่างกับแนวทางของพระวรวงศ์วิสิฐซึ่งเขียน *วรรณคดีไทย* ในเวลาต่อมา

⁹ เรื่องเดียวกัน, 2.

¹⁰ เปลื้อง ณ นคร, *ประวัติวรรณคดีไทยฉบับนักศึกษา* (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2498), คำนำ (ในฉบับพิมพ์ครั้งแรก).

¹¹ เปลื้อง ณ นคร, *ประวัติวรรณคดีไทยฉบับนักศึกษา* (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2498), คำนำ (ในฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2)

¹² เปลื้อง ณ นคร, *ประวัติวรรณคดีไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 13 (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2545), 27.

ในหนังสือ *วรรณคดีไทย* ของพระวรวงศ์วิสิฐนั้น ผู้เขียนได้แบ่งเนื้อหาเป็นสองตอน ตอนแรกคือ วรรณคดี ซึ่งว่าด้วยวรรณคดีไทยโดยทั่วไป และตอนที่สองคือ ประวัติวรรณคดี ซึ่งกล่าวถึงประวัติวรรณคดีของไทยแต่ละเรื่อง ในตอนวรรณคดีซึ่งว่าด้วยวรรณคดีไทยโดยทั่วไปนั้น พระวรวงศ์วิสิฐได้แบ่งเนื้อหาเป็นหลายหัวข้อ และส่วนหนึ่งได้แก่หัวข้อ “ยุคแห่งวรรณคดี” “ยุคกรุงศรีอยุธยา” และ “ยุคกรุงธนบุรีกับรัตนโกสินทร์” ทั้งสามหัวข้อนี้ผู้เขียนได้ให้รายชื่อวรรณคดีแสดงภาพรวมของวรรณคดีตั้งแต่ยุคสุโขทัยจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ 6 มีการกล่าวถึงสภาพทางสังคมการเมืองการปกครองในยุคนั้นๆ รวมทั้งได้อภิปรายถึงวรรณคดีบางเรื่องบางประเภทในด้านเนื้อหา ลักษณะคำประพันธ์ และภาษาผู้แต่ง รวมไปถึงยุคสมัยและปัจจัยแวดล้อมของการแต่ง ส่วนในตอนประวัติวรรณคดี พระวรวงศ์วิสิฐได้กล่าวถึงวรรณคดีไทยแบ่งเป็นยุคคล้ายกับที่กล่าวในตอนวรรณคดี แต่ได้อภิปรายถึงเฉพาะแต่ประวัติของวรรณคดีเป็นเรื่องๆ โดยผู้เขียนก็กล่าวถึงปัญหาสำคัญของการเขียนว่า “เป็นการยากที่จะบอกได้อย่างแน่นอนว่าใครแต่งและแต่งเมื่อไร ทั้งนี้ เป็นเพราะผู้แต่งมิได้บอกไว้เลย จึงเป็นเรื่องที่ต้องใช้ความสันนิษฐานเป็นส่วนมาก และการสันนิษฐานนี้จึงมีข้อแตกต่างกัน เป็นเหตุให้มีการโต้เถียงกัน ผู้ศึกษาจึงเป็นแต่เพียงจับเหตุผลทั้ง 2 ฝ่าย ว่าของฝ่ายใดเหมาะสมเป็นข้อที่ยึดถือไปพลางเท่านั้น”¹³

การแยกเขียนอภิปรายถึงสภาพสังคมการเมืองการปกครอง ตลอดจนลักษณะภาพรวมของวรรณคดีแต่ละยุค ออกจาก “ประวัติวรรณคดี” เนื่องจากพระวรวงศ์วิสิฐมีความเห็นว่า “ประวัติหมายถึงความเป็นไป เรื่องราวที่เป็นมาแล้ว เฉพาะประวัติวรรณคดีจึงหมายความว่า วรรณคดีที่มีมาแล้ว และแต่งในโอกาสอะไร ใครเป็นผู้แต่ง กับแต่งเมื่อไร”¹⁴ การกล่าวถึงสภาพเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ประกอบกับวรรณคดีจึงไม่ใช่ “ประวัติวรรณคดี” ในความเห็นของพระวรวงศ์วิสิฐ ส่วนในการเขียนถึงประวัติวรรณคดี พระวรวงศ์วิสิฐ

¹³ พระวรวงศ์วิสิฐ, *วรรณคดีไทย*, 92.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, 92.

กล่าวถึงข้อจำกัดว่าวรรณคดีไทยนั้นไม่ชัดเจนว่าใครเป็นผู้แต่ง “จึงเป็นการยากที่จะให้รายละเอียดไปทุกเรื่องได้ และวรรณคดีไทยก็มีมากเรื่องด้วยกัน ครั้นจะยกมากล่าวทั้งหมด นอกจากไม่สามารถที่จะหาหลักฐานได้ว่าใครแต่ง และแต่งเมื่อไรดังกล่าวมาแล้วได้ยังจะต้องใช้เวลาอันเกินสมควร จึงจำต้องยกแต่วรรณคดีบางเรื่องที่ขึ้นชื่อเสียงเท่านั้นมากล่าวเป็นยุคๆ ไป”¹⁵ ในตอนประวัติวรรณคดีผู้เขียนจึงจำเป็นต้องยกเฉพาะบางเรื่อง que เห็นว่าสำคัญขึ้นมากล่าวเท่านั้น

ส่วนหนังสือ *ประวัติวรรณคดีไทย* ของเจือ สตะเวทิน นั้น ผู้เขียนได้ตั้งวัตถุประสงค์แสดงขอบเขตของการเรียบเรียงเขียนประวัติวรรณคดีไทยเล่มนี้โดยเฉพาะคือ “เรียบเรียงให้พอเหมาะกับสติปัญญาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จึงพยายามไม่กล่าวถึงปัญหายุ่งยากทางโบราณคดีซึ่งยังถกเถียงกันไม่ลงรอย”¹⁶ ด้วยเหตุนี้ เนื้อหาที่กล่าวถึงวรรณคดีแต่ละเรื่องจึงมีลักษณะให้ข้อมูลมากกว่าแสดงข้อถกเถียงอภิปรายอย่างเช่นของพระวรเวทย์พิสิฐ แต่กระนั้นผู้เขียนก็เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับประวัติศาสตร์ จึงยกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์มากล่าวถึงด้วยเนื่องจาก “ประวัติวรรณคดีก็เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ของชาตินั่นเอง”¹⁷ และการศึกษาประวัติวรรณคดีทำให้เห็นวิวัฒนาการทางสติปัญญาของชาติตั้งแต่ต้นจนปัจจุบัน ทำให้เข้าใจเหตุการณ์ที่มีอิทธิพลต่อวรรณคดีของชาติ ทำให้รู้จักบรรพบุรุษผู้เป็นกวีที่สร้างงานไว้เป็นมรดก และทำให้รู้จักลักษณะวรรณคดีเฉพาะของยุคต่างๆ¹⁸

ในการเขียน *ประวัติวรรณคดีไทย* เจือได้แบ่งเนื้อหาเป็นภาคต่างๆ มีภาคนำกล่าวถึงความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวรรณคดี จากนั้นเป็นภาคต่างๆ ได้แก่ยุค

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, 93-94.

¹⁶ เจือ สตะเวทิน, *ประวัติวรรณคดีไทย* (กรุงเทพฯ: ศรีสภา, 2522), คำนำของผู้เรียบเรียง.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹⁸ เจือ สตะเวทิน, *คลังวรรณคดีไทย* ตอนที่ 1 (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2517),

สุโขทัย ยุคอยุธยาตอนต้น ยุคอยุธยาตอนกลาง ยุคอยุธยาตอนปลาย ยุคกรุงธนบุรี ยุครัตนโกสินทร์จนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 การบรรยายถึงประวัติวรรณคดีไทยแต่ละยุคนั้น เจื้อ สตะเวทินได้กล่าวถึงสภาพทั่วไปของสังคมการเมืองการปกครองในยุคสมัยนั้นๆ และยกวรรณคดีหรือกวีในยุคนั้นขึ้นมากล่าวรายละเอียดด้านเนื้อหาของงาน ลักษณะ คุณค่าหรือความสำคัญ รวมไปถึงที่มาของบางเรื่องด้วย ในการเขียนเรียบเรียง สังเกตได้ว่าผู้เขียนมีการโยงความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์หรือสภาวะการณ์ทางประวัติศาสตร์ว่าเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดการแต่งวรรณคดีเรื่องหนึ่งๆ ขึ้น และในภาคผนวกยังได้กล่าวถึงความ เป็นมาของ “การเล่นทางวรรณคดี” ต่างๆ เช่น เสภา สักวา เห่เรือ รวมถึงประวัติของลักษณะคำประพันธ์สำคัญๆ ได้แก่ กลอน โคลง กาพย์ ฉันท์ เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่าแนวคิดสำคัญในการเขียนประวัติวรรณคดีไทยในช่วงแรกมีสองกระแสหลักประกอบกัน คือการอธิบายความเป็นมาของวรรณคดีไทยในกระแสแห่งยุคสมัย และการอธิบายวรรณคดีเป็นรายเรื่อง แนวการเขียนประวัติวรรณคดีไทยจึงมีลักษณะเป็นการเขียนไล่เรียงวรรณคดีไทยตามลำดับยุคสมัยทางประวัติศาสตร์และให้ข้อมูลเชิงประวัติเป็นสำคัญ แนวทางนี้เป็นแนวทางหลักที่ผู้เขียนประวัติวรรณคดีไทยยุคแรกใช้นำเสนอภาพรวมของวรรณคดีไทย และกลายเป็นกระแสหลักที่นักวิชาการด้านวรรณคดีไทยยุคหลังใช้เป็นส่วนหนึ่งในการเขียนปูพื้นความรู้ด้านวรรณคดีไทยให้แก่ผู้เรียน โดยเรียกว่าความเป็นมาบ้าง ประวัติบ้าง อาทิ ความเป็นมาของวรรณคดีไทย ในหนังสือ *ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย* ของคุณหญิงกุหลาบ มลลิกะมาส ประวัติวรรณคดี ในหนังสือ *วิวัฒนาการวรรณคดีไทย* ของวัชร รมะนั้นนท์ หรือกล่าวถึงวรรณคดียุคต่างๆ เป็นกลุ่มยุคสมัย เช่น วรรณคดีสมัยสุโขทัย วรรณคดีสมัยอยุธยา วรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ ในเอกสารสอนชุดวิชา *พัฒนาการวรรณคดีไทย* ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช เป็นต้น

ความแตกต่างและความคาบเกี่ยวกันของมุมมองด้านแนวคิดและวิธีวิทยาระหว่างประวัติวรรณคดีที่ให้ความสำคัญแก่บริบททางประวัติศาสตร์กับแนวที่ให้ความสำคัญแก่คุณค่าทางศิลปะและความจรรโลงใจทำให้สภาพของ

ประวัติวรรณคดีไทยมีลักษณะเป็นลำดับประวัติของหนังสือวรรณคดีแต่ละเรื่องในยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ มากกว่าจะเป็น “ประวัติศาสตร์วรรณคดีไทย” (history of Thai literature) ตามนัยความหมายของคำว่า “ประวัติศาสตร์” (history) ที่มุ่งอธิบายปรากฏการณ์เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่างๆ ตามเหตุและผล บ้างก็ หรือเงื่อนไข เนื่องจากแม้ว่าประวัติวรรณคดีไทยโดยส่วนใหญ่จะพยายามกล่าวถึงสภาพการณ์ทางประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคสมัย กำกับไว้ด้วย แต่ข้อมูลเหล่านั้นมิได้ช่วยในการอธิบายปรากฏการณ์ทางวรรณคดีได้อย่างเพียงพอ โดยเฉพาะกลุ่มวรรณคดีสุโขทัยและอยุธยา ซึ่งแตกต่างกับประวัติวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์และประวัติวรรณคดีร่วมสมัยที่นักวิชาการรุ่นหลังศึกษาค้นคว้าและเสนอคำอธิบายไว้

2.2 ปัญหาและข้อจำกัดในการสร้างประวัติวรรณคดีไทย

นอกจากข้อจำกัดในการเขียนประวัติวรรณคดีไทยซึ่งเหล่านักเขียนประวัติวรรณคดีไทยรุ่นแรกทราบตระหนักดีอยู่แล้ว นักวิชาการรุ่นหลังยังมองเห็นปัญหาอื่นในงานเขียนของท่านเหล่านั้น โดยอาจกล่าวได้ว่าบทความเรื่อง “แนวทางการสร้างประวัติวรรณคดี” ของเจตนา นาควัชระ¹⁹ นับเป็นการเปิดศักราชการวิพากษ์วิจารณ์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของวรรณคดีไทย โดยนอกจากอภิปรายถึงลักษณะของประวัติวรรณคดี ปัญหาว่าด้วยการเขียนประวัติวรรณคดีในโลกตะวันตกแล้วยังมุ่งแสดงปัญหาของประวัติวรรณคดีไทยที่มีอยู่ประเด็นที่เจตนาเริ่มต้นไว้ทำให้เห็นว่าการสร้างประวัติวรรณคดีไทยมีปัญหาและมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ

การเขียนประวัติวรรณคดีไทยมีปัญหาพื้นฐานประการหนึ่งซึ่งเป็นปัญหาสำคัญและส่งผลอย่างยิ่งต่อการเขียนประวัติศาสตร์ของวรรณคดีไทย นั่นคือการมีหลักฐานพยานวัตถุทางวรรณคดีหลงเหลืออยู่น้อย อันเนื่องจากสาเหตุ

¹⁹ เจตนา นาควัชระ, “แนวทางการสร้างวรรณคดี,” *วารสารธรรมศาสตร์* ๑.12 (ธันวาคม 2526): 109-127.

ด้านหนึ่งคือความไม่คงทนถาวรของวัสดุที่ใช้ในการจดจาร ประวัติวรรณคดีไทย เป็นประวัติศาสตร์ที่สร้างขึ้นจากร่องรอยที่หลงเหลืออยู่ของเอกสารโบราณ เช่น สมุดไทย ใบลาน จารึก ทำให้มีข้อมูลอยู่น้อย และในขณะเดียวกันก็กล่าวได้ว่ากระแสหลักของวัฒนธรรมทางวรรณคดีในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันคือวัฒนธรรมมุขปาฐะ แต่ก็แทบจะเป็นไปไม่ได้ที่จะศึกษาวรรณคดีเหล่านั้น ประวัติวรรณคดีไทยจึงจำกัดขอบเขตอยู่ในวงแคบ และกลายเป็นประวัติศาสตร์ของวรรณคดีลายลักษณ์

ปัญหาอีกประการหนึ่งคือประวัติวรรณคดีไทยส่วนหนึ่งเขียนขึ้นจากการอนุมานบนฐานข้อมูลที่ไม่เพียงพอและไม่ถูกต้อง การลงความเห็นเกี่ยวกับวรรณคดีไทย ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดอายุหรือยุคสมัยที่แต่งหรือผู้แต่ง เป็นไปตามข้อมูลทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่มีอยู่จำกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนบในการประพันธ์ที่ไม่ระบุนามผู้แต่งและเวลาแต่งที่แน่ชัด นอกจากนี้ ข้อสรุปเกี่ยวกับวรรณคดีบางประการเป็นการอนุมานจากสิ่งที่เจตนา นาควัชระ²⁰ เรียกว่า “เหตุภาพ” (causality) คือการสรุปผลโดยอ้างข้อสรุปอื่นบางอย่างเป็นเหตุ เช่นการยกให้วรรณคดีจำนวนหนึ่งเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ประการหนึ่งเนื่องจากวรรณคดีเหล่านั้นระบุผู้แต่งและยุคสมัยอย่างคลุมเครือ จึงนำไปสู่การตีความเข้ากับเรื่องราวของกวีที่เชื่อกันว่ามีชีวิตอยู่ในราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์ อีกประการหนึ่งคือเชื่อว่าสมัยของสมเด็จพระนารายณ์นั้นบ้านเมืองสงบสุข (เพราะไม่มีสงครามกับพม่า) และอีกประการหนึ่งคือความเชื่อที่ว่าวรรณคดีชั้นดีจะเกิดขึ้นก็ในยามบ้านเมืองมีความสงบสุข การอนุมานเช่นนี้ทำให้ข้อสรุปเกี่ยวกับวรรณคดีที่เกิดขึ้นตั้งอยู่บนฐานที่คลอนแคลน

แต่ปัญหาที่สำคัญกว่าคือเมื่อมีการค้นคว้าได้คำตอบใหม่ ความรู้ความเข้าใจใหม่นั้นกลับไม่สามารถเบียดแทรกเข้าไปแทนที่หรือถกเถียงกับความรู้ความเข้าใจแบบเดิม ในหนังสือหลายเล่มที่เขียนขึ้นในภายหลังยังคงดำเนินตามข้อมูลเดิมๆ เช่น ตำรับตำวศรีจุฬาลักษณ์หรือนางนพมาศ ยังคงถูกจัด

²⁰ เรื่องเดียวกัน.

กลุ่มหรือนับรวมว่าเป็นวรรณคดีสมัยสุโขทัย แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการศึกษาและลงความเห็นตรงกันว่าเป็นงานที่เกิดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ อีกตัวอย่างหนึ่งคือความเชื่อเรื่องศรีปราชญ์ ที่เชื่อกันว่าเป็นกวีเอกของราชสำนักอยุธยา ผู้แต่งกำสรวลโคลงตัน อนุรุทธคำฉันท์ และอื่นๆ ทั้งที่เป็นเวลานานแล้วที่ในวงวรรณคดีไทยศึกษามีการศึกษาค้นคว้าใหม่เกี่ยวกับความมีชีวิตของศรีปราชญ์ ผู้แต่งวรรณคดีเรื่องต่างๆ ที่อ้างว่าศรีปราชญ์เป็นผู้แต่ง ความรู้ใหม่เหล่านี้ไม่ได้มีที่ทางปรากฏตัวในวงกว้างที่พ้นไปจากวงวิชาการวรรณคดีไทยศึกษานักสูมาลี วีระวงศ์ แสดงให้เห็นปัญหาดังกล่าวในบทความเรื่อง “ปริทรรศน์หลักฐานและแนวคิดที่ใช้สร้างประวัติวรรณคดีอยุธยา” ความว่า “แนวคิดที่ได้จากการวิจัยตัวบทและหลักฐานแวดล้อมอย่างละเอียดด้วยเหตุผลดูจะเป็นที่รับรู้กันในวงจำกัดเฉพาะกลุ่มนักวิชาการด้านภาษาและวรรณคดีไทย ในขณะที่แนวคิดที่อิงอาศัยตำนานที่มีกรรมศิลปากรและหรือกระทรวงศึกษาธิการเผยแพร่สู่ความรับรู้ของนักเรียนนักศึกษาทุกระดับมากกว่า 40 ปีแล้ว จนอยู่ในฐานะเป็นที่ยอมรับโดยปริยาย น้อยคนนักที่จะ “บังอาจ” ตั้งข้อสงสัย”²¹

ในอีกด้านหนึ่ง ประวัติวรรณคดีไทยมักเขียนอย่างลอยตัวจากบริบทสังคมวัฒนธรรม การอธิบายบริบททางประวัติศาสตร์ในประวัติวรรณคดีหลายเล่มมักมุ่งชี้ให้เห็นอิทธิพลของสถานการณ์การเมืองที่มีต่อการสร้างสรรค์วรรณคดี ในแง่ที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์วรรณคดีเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือส่งผลต่อความเจริญ/ความซบเซาของวรรณคดี ทั้งนี้ ปัญหาสำคัญประการหนึ่งคือประวัติศาสตร์ของไทยเองที่จำกัดการนำเสนอที่ดีอยู่ที่เรื่องราวการเปลี่ยนถ่ายอำนาจในราชสำนักและการทำสงครามขยายอาณาเขตหรือรักษา/ช่วงชิงอำนาจระหว่างอาณาจักร ขณะที่ประวัติศาสตร์สังคมในด้านอื่นถูกพูดถึงน้อยและไม่ได้รับความสำคัญ การศึกษาประวัติศาสตร์ด้านอื่นเหล่านี้แม้จะมีอยู่แต่ก็เผยแพร่อยู่ในวงแคบจนไม่เป็นที่รับรู้ของนักวิชาการด้านวรรณคดี ทำให้การมองวรรณคดีเชื่อมโยงกับบริบทสังคมวัฒนธรรมในอดีตเป็นไปอย่างจำกัด

²¹ สูมาลี วีระวงศ์, “ปริทรรศน์หลักฐานและแนวคิดที่ใช้สร้างประวัติวรรณคดีอยุธยา,” *วารสารภาษาและวรรณคดีไทย* 11, น. 1-2 (2537): 15.

แม้ว่าในปัจจุบันนักวิชาการทางวรรณคดีและประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งเริ่มศึกษาและอธิบายวรรณคดีรัตนโกสินทร์โดยพิจารณาความสัมพันธ์กับบริบทของยุคสมัยมากขึ้น แต่กระนั้นในแง่ของการเรียบเรียงประวัติวรรณคดีไทยก็ยังไม่มีการให้การอธิบายในรูปลักษณะนี้มากนัก

ปัญหาและข้อจำกัดของประวัติศาสตร์นิพนธ์วรรณคดีไทยดังกล่าวข้างต้นลดน้อยลงมากในการศึกษาวรรณคดีรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ได้และข้อมูลเกี่ยวกับวรรณคดีส่วนใหญ่มีปรากฏชัดเจน รวมถึงการที่มีบันทึกความทรงจำจำนวนมากที่เป็นข้อมูลแวดล้อมในการอธิบายเกี่ยวกับวรรณคดีเรื่องต่างๆ ทำให้สามารถอธิบายเรื่องราวของวรรณคดีรัตนโกสินทร์ในแง่มุมที่หลากหลายและกว้างขวางครอบคลุมมากกว่าวรรณคดีก่อนหน้านั้น แต่ปัญหาใหม่ที่เกิดขึ้นตามมาคือปริมาณของวรรณคดีที่มีเพิ่มขึ้นมากและขยายตัวจากราชสำนักออกไปด้วยเทคโนโลยีการพิมพ์และการหนังสือพิมพ์ ทำให้ผู้เขียนประวัติวรรณคดีจำต้องมุ่งเน้นไปที่วรรณคดีเรื่องเอกเรื่องสำคัญซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นวรรณคดีร้อยกรอง

ด้วยเหตุนี้ปัญหาที่ต่อเนื่องมาคือเมื่อการเปลี่ยนขนบและแนวทางการประพันธ์จากการใช้รูปแบบฉันทลักษณ์ร้อยกรองประเภทต่างๆ มาสู่คำประพันธ์ร้อยแก้วประเภทนวนิยายและเรื่องสั้นทำให้วรรณคดีไทยที่แต่งเป็นร้อยกรองตามแนวขนบลดน้อยลง การเขียนประวัติวรรณคดีไทยจึงมักจบลงที่รัชกาลที่ 6 แม้พยายามขยายมาถึงยุครวมสมัยกับผู้เขียนประวัติวรรณคดีบ้างก็จะมุ่งเฉพาะวรรณคดีร้อยกรอง ส่วนวรรณคดีร้อยแก้วประเภทนิทานพงศาวดาร เรื่องแปล หรือนวนิยายและเรื่องสั้นซึ่งถือกำเนิดขึ้นในเวลาไม่นานมักถูกเขียนถึงในลักษณะของปรากฏการณ์หรือสภาพทั่วไปของวงวรรณคดี โดยเฉพาะการระบุถึงอิทธิพลตะวันตกและจีนที่ส่งอิทธิพลต่อความเปลี่ยนแปลงของวงวรรณคดีไทย

ยิ่งไปกว่านั้น การที่นวนิยายและเรื่องสั้นมีกำเนิดในยุคสมัยอันใกล้ มีข้อมูลหลักฐานปรากฏค่อนข้างแน่ชัดและมีจำนวนมากมายมหาศาล ทำให้การเขียนเล่าถึงแต่ละเรื่องในรูปแบบการเขียนประวัติวรรณคดีตามขนบเดิม (คือให้

ข้อมูลเกี่ยวกับผู้แต่ง ลักษณะคำประพันธ์ และเนื้อหาโดยสังเขป) จึงแทบจะเป็นไปไม่ได้ แนวการเขียนประวัติวรรณคดีกลุ่มใหม่นี้จึงแปรเปลี่ยนทิศทางไปสู่การอธิบายความสัมพันธ์กับบริบทของยุคสมัยทางประวัติศาสตร์มากขึ้น ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างการเขียนประวัติวรรณคดีไทยกับประวัตินวนิยายและเรื่องสั้นของไทยอย่างชัดเจน และด้วยประวัติวรรณคดีที่แยกออกเป็นสองส่วนนี้ ทำให้วรรณคดีไทยแยกออกเป็นสองกลุ่ม คือวรรณคดีแนวชนบทหรือวรรณคดีโบราณและวรรณคดีปัจจุบันหรือวรรณคดีร่วมสมัย โดยมีแนวโน้มว่าวรรณคดีแนวชนบท ซึ่งมีรายชื่ออยู่ในสารบบของประวัติวรรณคดีจะได้รับการยกย่องและให้ค่าความสำคัญในฐานะวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทย

3. การสร้างอัตลักษณ์และการนิยามความเป็นไทยผ่านประวัติวรรณคดีไทย

นอกจากปัญหาและข้อจำกัดด้านวัตถุที่ใช้ในการศึกษาและวิธีการอนุมานแล้ว การเขียนประวัติวรรณคดีไทยยังเผชิญกับปัญหาและข้อจำกัดด้านแนวคิดและอุดมการณ์ที่ส่งผลต่อการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทยกับบริบทสังคมวัฒนธรรม ความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ไทยฉบับทางการและภาพรวมของการนำเสนอประวัติวรรณคดีไทยด้วย

ในยุคแรกเริ่มที่มีการเขียนประวัติวรรณคดีไทย ประวัติศาสตร์ไทยก็มีความไม่ชัดเจนและถูกครอบงำด้วยอุดมการณ์ทางการเมืองไม่ว่าแนวคิดแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือชาตินิยม ทำให้การอ้างอิงบริบทประวัติศาสตร์เข้ากับการสร้างสรรค์วรรณคดีพลอยมีปัญหาไปด้วย กล่าวคือประวัติวรรณคดีไทยมักเขียนโดยอิงอยู่กับศูนย์กลางการเมืองการปกครองของอาณาจักรสุโขทัย อโยธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ตามแนวการเขียนประวัติศาสตร์ชาติไทยที่ให้ความสำคัญแก่อาณาจักรศูนย์กลางอำนาจแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นที่ตั้งของกรุงเทพมหานคร เมืองหลวงปัจจุบัน เพื่ออธิบายถึงความต่อเนื่องยาวนานของ “ชาติไทย” และขณะเดียวกัน แนวคิดชาตินิยมที่เน้นเชื้อชาตินิยม

ก็ส่งผลสำคัญในการนิยามความเป็นไทย ซึ่งส่งผลสืบเนื่องต่อการสร้างอัตลักษณ์และการนิยามความเป็นไทยผ่านประวัติศาสตร์ไทยที่สร้างขึ้น

3.1 ประวัติวรรณคดีไทยกับแนวคิดเรื่องวรรณคดีมรดก-มรดกของชาติ

แนวคิดเรื่องความเป็นชาติไทยมีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างประวัติวรรณคดีไทย โดยเฉพาะในช่วงการเขียนประวัติวรรณคดียุคแรกๆ ซึ่งน่าจะสืบเนื่องมาจากการที่รัฐไทยต้องเผชิญการคุกคามจากโลกตะวันตก ทั้งในด้านการเมืองและในด้านวัฒนธรรม ซึ่งรวมถึงวัฒนธรรมทางการประพันธ์ ประวัติวรรณคดีไทยที่เขียนขึ้นในยุคแรกจึงเกี่ยวข้องกับการอธิบายวัฒนธรรมทางการประพันธ์ของไทยเพื่อสถาปนาวัฒนธรรมแห่งชาติไทยขึ้น

เปลื้อง ณ นคร กล่าวว่ “วรรณคดีของเรานั้น ถ้าจะเปรียบกับต้นไม้แล้วก็เป็วรรณคดีพฤษภที่มีกิ่งก้านไพศาลไม่แพ้ของประเทศอื่น...”²² และยกคำกล่าวของเกอเธมาอ้างถึงความสำคัญของวรรณคดีว่า “ความเลื่อมของวรรณคดีย่อมแสดงถึงความเลื่อมของชาติ”²³ การเขียนประวัติวรรณคดีไทยในทหรสนะของเปลื้องจึงมีความสำคัญในการแสดงวัฒนธรรมของชาติให้ปรากฏขึ้น เช่นเดียวกับนักวรรณคดีที่ให้ความสำคัญแก่สุนทรียศาสตร์อย่างพระวรวทพิสิฐ²⁴ ซึ่งแสดงทหรสนะต่อความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับวัฒนธรรมของชาติว่า “หนังสือที่ดีเป็นเครื่องหมายความเจริญรุ่งเรืองของชาติที่มีวัฒนธรรมอันดีงาม” และ “ความเจริญของโลกทางทิศตะวันตกแผ่เข้ามาในเมืองไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 อย่างน้ำไหลบ่าเข้ามา ถ้าหากว่าไทยเราเป็นชาติป่าเถื่อน ไม่มีอะไรป้องกัน น้ำก็ท่วมตาย เราก็จะถูกเหยียบย่ำป่นปี้มาแล้วเหมือนชาติอื่นๆ แต่ที่เรามิได้เป็นเช่นนั้นก็เพราะเรามีอะไรดีๆ เป็นเครื่องหมาย

²² เปลื้อง ณ นคร, *ประวัติศาสตร์วรรณคดีไทยฉบับนักศึกษา*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2498), 3.

²³ เรื่องเดียวกัน, 231.

²⁴ พระวรวทพิสิฐ, *วรรณคดีไทย*, 2.

ว่าเราก็เจริญมาแล้วเหมือนกัน วรรณคดีก็เป็นส่วนที่เราแสดงได้” และในขณะที่เจื้อย สตะเทวินได้กล่าวถึงความสำคัญของประวัติวรรณคดีเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ของชาติว่า “ทำให้เห็นวิวัฒนาการทางสติปัญญาของชาติตั้งแต่ต้นจนปัจจุบัน”²⁵ รวมถึง ส. ธรรมยศ ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่พยายามเสนอแนวทางใหม่แก่การอธิบายภาพวรรณคดีไทยก็ได้กล่าวไว้ว่า

เราได้มีความเป็นชาติไทยจากสมัยพระรามกำแหง, ซึ่งเราเรียกกันว่า “วัฒนธรรม” เป็นเวลาร่วม 500 ปีในรัชกาลทั้งสามที่กล่าวมา เราต้องมีความรู้สึกของความเป็นไทยอย่างเพียงพอ. คนไทยไม่ได้ตายไปทุกคนเมื่อครั้งกรุงเก่าแตกและโผล่มาเกิดใหม่ในครั้งกรุงธนฯ; แต่ไหนเราไม่สามารถเทียบเหตุการณ์และรายละเอียดของชาติเรากับชาติอื่นๆ, ที่มีวัฒนธรรมในสมัยเดียวกับเราได้—ความเป็นชาติของเราไหว่มาก, คงที่มาก, ไม่สั่นไหวตัวกันมาก, และไม่มีเปรียบเทียบกันเลยทีเดียว ที่ “วรรณคดีคือวัฒนธรรมสูงสุดของชาติ”²⁶

จากทรรศนะข้างต้นสามารถเห็นได้ถึงอุดมการณ์ชาตินิยมที่แฝงอยู่ในน้ำเสียงผ่านความปรารถนาที่จะแสดงออกซึ่งความเป็นชาติที่เป็นอารยะทัดเทียมกับชาติอื่น และความต้องการปกป้องชาติจากการรุกรานและการดูถูกทางวัฒนธรรม การสร้างประวัติวรรณคดีจึงให้ความสำคัญแก่วรรณคดีที่มีความสำคัญต่อวัฒนธรรมทางภาษาและวรรณศิลป์ และวรรณคดีที่มีความงดงามสมค่าความเป็นวรรณคดีตามมาตรฐานของผู้เรียบเรียงซึ่งเห็นร่วมกันว่าวรรณคดีคือหนังสือที่แต่งดีด้วยกลวิธีทางศิลปะ ภาษา ก่อให้เกิดความสะเทือนอารมณ์ และจรรโลงใจ ด้วยเหตุนี้ ประวัติวรรณคดีซึ่งท่านเหล่านั้นสร้างขึ้นเพื่อแสดงวัฒนธรรมทางภาษาและหนังสือของไทยจึงกลายเป็นสารบบบัญชีรายชื่อวรรณคดีที่มีคุณค่าในแต่ละยุคสมัย สำหรับคนรุ่นหลังนำมายกย่องให้เป็นมรดกของชาติในนามของ “วรรณคดีมรดก”

คำว่า “วรรณคดีมรดก” เป็นคำที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดขึ้นเพื่อให้เป็นรายวิชา ท. 033 ตามหลักสูตรภาษาไทย พ.ศ. 2524 โดยนิยามความ

²⁵ เจื้อย สตะเทวิน, *คลังวรรณคดีไทย* ตอนที่ 1, 4.

²⁶ ส. ธรรมยศ, *ศิลปะแห่งวรรณคดี*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มิ่งขวัญ, 2543), 128.

หมายความว่า “วรรณคดีที่ได้รับยกย่องกันมาหลายชั่วอายุคน ในด้านวรรณศิลป์กับในด้านที่แสดงค่านิยมและความเชื่อของบรรพบุรุษ ส่งเสริมให้เปรียบเทียบชีวิตมนุษย์ในสมัยของบรรพบุรุษกับชีวิตในปัจจุบัน” และในสารานุกรมไทยฉบับเยาวชน เล่มที่ 24 อธิบายว่า “วรรณคดีมรดกคือหนังสือที่บรรพบุรุษของเราได้รจนาขึ้นอย่างประณีตงดงามทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง แสดงความรู้สึกรู้จักคิดของท่านด้วยภาษาไทยที่มีศิลปะ นับว่าเป็นมรดกวัฒนธรรมการใช้ภาษาของชาติ สมควรที่ลูกหลานไทยจะรักและหวงแหนไว้ให้อยู่กับประเทศชาติตลอดไป” และระบุว่า “ท่านผู้รู้แบ่งสมัยของวรรณคดีมรดกของไทยออกเป็น 4 สมัย คือ สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์”²⁷ (เน้นโดยผู้เขียนบทความ)

อย่างไรก็ตาม แนวคิดในการให้ความสำคัญแก่วรรณคดีเรื่องเอกเรื่องสำคัญซึ่งสืบต่อมาเป็นแนวคิดเรื่องวรรณคดีมรดกส่งผลให้ประวัติวรรณคดีไทยที่เขียนขึ้นในสมัยหลังไม่อาจแสดงภาพรวมของปรากฏการณ์ทั้งหมด เจตนา (2526) แสดงทรรศนะว่า “การมองอดีตในระดับจุลภาค [หมายถึงการศึกษาวรรณคดีเฉพาะเรื่อง] ก็จำเป็นต้องนำไปสู่การสร้างภาพในระดับมหภาค และภาพนี้ก็มิใช่เป็นภาพที่หยุดนิ่ง หากแต่เป็นภาพที่เคลื่อนไหว มีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา”²⁸ ดังนั้น “การเขียนประวัติวรรณคดีเป็นตอนๆ ตามยุคโดยไม่ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างงานในยุคต่างๆ จึงเป็นการเขียนที่ขาดความสมบูรณ์” และ “ประวัติวรรณคดีที่สมบูรณ์นั้นมิใช่ระเบียบภาพที่คิดมาแต่เฉพาะ “วรรณกรรมเอก” แต่จะต้องเป็นงานที่วิเคราะห์เจาะลึกลงไปจนถึงงานชิ้นรองๆ ลงไปด้วย”

29

ประวัติวรรณคดีที่สร้างขึ้นตามแนวทางดังกล่าวเริ่มถูกมองและวิพากษ์

²⁷ สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 24, อ้างคำว่า “วรรณคดีมรดก” <http://kanchanapisek.or.th/kp6/BOOK24/chapter1/t24-1-m.htm>. (สืบค้นเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2557)

²⁸ เจตนา นาควัชระ, แนวทางการสร้างวรรณคดี, 112.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, 113.

ลึกไปถึงปัจจัยหรือเงื่อนไขความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ก่อเกิดคำอธิบายประวัติวรรณคดีไทย หรือการมองประวัติวรรณคดีในฐานะ “วาทกรรม” ว่าด้วย “วรรณคดี” นั้นคือการสร้างความรับรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางวรรณคดีของไทย กล่าวคือ ในขณะที่ “วรรณคดีไทย” มีเป็นจำนวนมาก แต่วรรณคดีที่ได้รับการนับเข้าสารบบประวัติวรรณคดีเป็นวรรณคดีที่ได้รับการคัดเลือกด้วยคุณสมบัติบางอย่างซึ่งส่งผลต่อการสร้างความรับรู้เกี่ยวกับความเป็นชาติไทย ดังที่ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช เห็นว่าแนวคิดในการเลือกสรรและนิยามวรรณคดีเอก/ชั้นดี/สำคัญ เข้าทำเนียบวรรณคดีดีเด่นในทุกยุคทุกสมัยได้สร้างมโนทัศน์การรับรู้และเข้าใจความหมายของ “ความเป็นชาติไทย” บนฐานของแนวคิดราชาชาตินิยม ซึ่ง “...กลายเป็นพลังแห่งการกดขี่และกีดกันกลุ่มวัฒนธรรมอื่นๆ ที่ถูกดูถูกและผนวกให้เข้าไปอยู่ใต้ร่มฉัตรของ ‘ความเป็นไทย’...”³⁰ ในขณะที่ ธนาพล ลิมอภิชาติ กล่าวถึงวาทกรรมว่าด้วย “หนังสือดี” และประวัติศาสตร์นิพนธ์วรรณคดีไทย ว่าเป็นผลงานของชนชั้นนำสยามซึ่งทรงประสิทธิภาพยิ่งในการยืนยันสิทธิอำนาจและการควบคุมของชนชั้นปกครองเป็นการพยายามสร้างความชอบธรรมหรืออำนาจนำให้แก่องค์ความรู้ สุนิยม และระบอบคุณค่าหรืออุดมการณ์ของพวกเขา³¹

ยิ่งไปกว่านั้น แนวคิดเรื่องวรรณคดีมรดกนับว่ามีความสำคัญในการสร้างความหมายทางวัฒนธรรมให้แก่ความเป็นไทย เนื่องจากได้แปรความสำคัญของวรรณคดีที่รวบรวมไว้ในประวัติวรรณคดีไทยให้เป็น “มรดก” ที่มีค่าของ “ชาติไทย” คำอธิบายความหมายของวรรณคดีมรดกตามที่ระบุในสารานุกรมฯ ได้เชื่อมโยงวรรณคดีเข้ากับชาติไทยในแง่ที่เป็น “วัฒนธรรมการใช้ภาษา” และเมื่อย้อนกลับไปดูนิยามของกระทรวงศึกษาธิการจะเห็นว่าให้ความ

³⁰ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช, “สงครามชิงทำเนียบ,” อ่าน 1, ฉ. 3 (ตุลาคม-ธันวาคม 2551): 37.

³¹ Limapichart, Thanapol, “The prescription of Good Books: The Formation of the Discourse and Cultural Authority of Literature in Modern Thailand (1860s-1950s),” (Unpublished Doctoral Dissertation, University of Wisconsin-Madison, 2008)

สำคัญแก่วรรณคดีเหล่านี้ในแง่วรรณศิลป์และในเชิงสังคม คือการที่วรรณคดีเหล่านี้แสดงทั้งวัฒนธรรมทางภาษาและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของไทยในอดีต ประวัติวรรณคดีไทยอันมีวรรณคดีมรดกเป็นส่วนสำคัญจึงมีบทบาทในการสร้างความรับรู้เกี่ยวกับความเป็นไทยในอดีตเพื่อสร้างชุมชนไทยในจินตกรรม

ประวัติวรรณคดีไทยจึงมิได้เป็นเพียงการสร้างวาทกรรมว่าด้วยวรรณคดีเอก/ชั้นดี/สำคัญเท่านั้น แต่ยังได้ร่วมสร้างวาทกรรมว่าด้วยอัตลักษณ์วัฒนธรรมทางภาษาและวรรณศิลป์ รวมถึงการนิยามความเป็นไทยผ่านแนวคิดในการเลือกสรรวรรณคดีเข้าร่วมสารบบของสิ่งที่เรียกว่า “ประวัติวรรณคดีไทย”

3.2 ภาษาไทยและอาณาจักรไทย

กับการนิยามความหมายของวรรณคดีไทย

อันที่จริงแล้ว ประเด็นที่ว่าอะไรที่ถูกละเลาะว่าเป็นวรรณคดีไทยดูเหมือนจะไม่ค่อยถูกตั้งคำถามและเป็นปัญหามาก หมายความว่าดูราวกับความเป็นวรรณคดีไทยเป็นสิ่งที่แน่แท้และเด่นชัดอยู่แล้วจนไม่ต้องมานิยามกันให้ยุ่งยาก โดยเฉพาะกับคนรุ่นก่อน เช่น พระวรเวทย์พิสิฐ กล่าววาทกรรมคดีเรื่องมรดกที่ปฏิเสธวรรณคดีไทยเพราะ “เป็นหนังสือแต่งในเชียงใหม่ ซึ่งยังมีได้นับว่าเป็นของเราโดยตรง”³² (เน้นโดยผู้เขียนบทความ) ข้อความนี้ทำให้เห็นว่าแม้ “วรรณคดีไทย” จะไม่มีการนิยาม แต่ก็มีการนิยามอยู่แล้ว

คำของพระวรเวทย์พิสิฐบ่งชี้ข้อกำหนดที่เด่นชัดประการแรกของความเป็นวรรณคดีไทยคือถิ่นฐานแหล่งกำเนิดของวรรณคดี การยึดเอาถิ่นฐานแหล่งกำเนิดเป็นปัจจัยนี้มีความเกี่ยวโยงสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ชาติไทยที่ให้ความสำคัญแก่ลำดับการถ่ายเทอำนาจจากราชอาณาจักรสุโขทัย สู่กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งก่อกำเนิดรัฐชาติสยามและประเทศไทย วรรณคดีที่แต่งขึ้นนอกอาณาจักรทั้งสิ้นจึงไม่อาจนับเนื่องเป็น “วรรณคดีไทย” หากถูกจำแนกออกไปเป็นวรรณคดีท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นท้องถิ่นภาคใด ภาค

³² พระวรเวทย์พิสิฐ, วรรณคดีไทย, 22.

อีสาน ภาคเหนือ ความเป็นวรรณคดีไทยจึงยึดโยงอยู่กับศูนย์กลางอำนาจคือ รัฐไทยที่ถูกอธิบายความต่อเนื่องยืนยาวของรัฐผ่านเรื่องเล่าว่าด้วยการก่อตั้ง อาณาจักรของคนไทยในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่กรุงสุโขทัย การเจริญอำนาจ ของกรุงศรีอยุธยา ก่อนจะล่มสลายและได้รับกอบกู้ในยุคกรุงธนบุรี กระทั่ง รุ่งเรืองขึ้นใหม่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ “วรรณคดีไทย” ในแง่นี้จึงหมายถึง เฉพาะงานประพันธ์ “ที่เกิดในราชอาณาจักรทั้งสิ้น” อย่างไรก็ตาม คำว่า “ที่เกิด ในราชอาณาจักรทั้งสิ้น” ก็ยังถูกบีบให้แคบลงไปอีกด้วยการที่ผลงานที่ถูกระบุ ถึงในประวัติวรรณคดีไทยล้วนแต่เป็นผลงานของกวีในราชสำนัก ผลงานของ กวีพื้นบ้านมักไม่ได้รับยกย่องเข้าสารบบของประวัติวรรณคดีไทยอันเนื่องจาก มักถูกมองว่าไม่งามเข้ามามาตรฐาน

อีกทั้งหากมองว่าดินแดนประเทศไทยปัจจุบันกินอาณาเขตกว้างขวาง ครอบคลุมดินแดนที่เคยเป็นอาณาจักรต่างๆ หลายแห่ง ย่อมมีวรรณคดีที่มีได้ กำหนดในราชสำนักสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ทั้งมิได้แต่งด้วย “ภาษาไทย” อยู่มากมาย เนื่องจากในขณะที่อาณาจักรทั้งสิ้นเรื่องอำนาจนั้น อาณาจักรอื่นก็ยังคงดำรงอยู่และเติบโตไปด้วยกัน อาณาจักรเหล่านั้นก็ย่อมมี วัฒนธรรมทางวรรณคดีของตนเองเช่นกัน แต่ทว่าวรรณคดีที่เกิดในวัฒนธรรม นอกอาณาจักรทั้งสิ้นกลับถูกจำแนกออกไปเป็นวรรณคดีท้องถิ่น และไม่นับรวม อยู่ในประวัติวรรณคดีไทย และจากข้อกำหนดเช่นนี้ “ความเป็นไทย” จึง เกี่ยวข้องหรือยึดโยงอยู่กับ “ราชสำนักไทย” มิใช่ดินแดนประเทศไทย ซึ่งต่าง กับแนวคิดในการสร้างประวัติศาสตร์ศิลปะที่กล่าวถึงแล้วข้างต้น

นอกจากประเด็นเรื่องถิ่นฐานแหล่งกำเนิดแล้ว ภาษาและอักษรที่ใช้ใน การแต่งและจารึกก็มีความสำคัญ จะเห็นได้ว่าประวัติวรรณคดีไทยล้วนนับเอา ศิลปจารึกหลักที่ 1 หรือศิลปจารึกพ่อขุนรามคำแหงเป็นวรรณคดีเรื่องแรกของ ไทย เนื่องจากจารึกหลักนี้เขียนด้วยภาษาไทยและจารึกด้วยอักษรไทย (แบบ สุโขทัย) พระวรวงศ์วิสิฐ อีกเช่นกันที่ยืนยันในเรื่องนี้ โดยมองว่าวรรณคดีไทย เกิดขึ้นเมื่อมีอักษรไทย มองในแง่นี้ “ความเป็นไทย” ยึดโยงอยู่กับภาษาไทย และตัวอักษรไทย

ท่านประมุขไทยครั้งโน้น [สุโขทัย] คงจะรู้หนังสือของไทยเดิมเช่นไทย
อาหมและไทยใหญ่อยู่บ้าง แต่คนไทยทั่วไปเป็นส่วนมากยังเขียนไม่ได้ อ่านไม่
เป็น รู้อะไรก็เล่าให้กันฟัง แล้วก็จำๆ ต่อกันมา ถึงแม้ว่าเมื่อมาตั้งอาณาจักร
สุโขทัยได้แล้วก็ยังไม่เห็นหนังสือไทย การเขียนการอ่านในสมัยนั้นคงใช้หนังสือ
เขมรบ้าง มอญบ้าง จนกระทั่งถึงรัชสมัยพระร่วงรามคำแหง พระองค์ทรงคิด
ตัวอักษรไทยขึ้น แต่ก็ทรงแปลจากลักษณะอักษรขอมและมอญนั่นเอง โดยเหตุ
นี้จึงไม่มีวรรณคดีเกิดขึ้นก่อนรัชสมัยพระเจ้าขุนรามคำแหง แม้จะมีหลักศิลา
จารึกเก่าๆ อยู่บ้างก็ไม่ใช่อักษรไทย และไม่ใช้ลักษณะวรรณคดี³³ (เน้นโดยผู้
เขียนบทความ)

วิภา กงกระนั้นนท์ ได้ย้าแนวคิดดังกล่าวด้วยการระบุว่า วรรณคดีไทย
คือวรรณคดีที่สร้างด้วยภาษาไทย จะเป็นภาษาพูดหรือภาษาเขียนก็ได้ โดยไม่
เกี่ยวกับผู้สร้าง กล่าวคือผู้สร้างวรรณคดีไทยจะเป็นคนเชื้อชาติใด ชนชั้นไหน
เขียนหรือพูด หรือเล่าเรื่องของเขาอยู่ที่ส่วนไหนของโลก ในสมัยใดก็ได้ รวมถึง
จะมีที่มาของเนื้อเรื่องจากแหล่งใดก็ได้³⁴

หากมอง “วรรณคดี” ในแง่ของ “ภาษา” และ “หนังสือ” สันติ เล็กสุขุม
กล่าวถึงวัฒนธรรมทางภาษาและหนังสือโบราณด้วยการอธิบายถึงการเผยแพร่
ภาษาและหนังสือโดยกลุ่มพระภิกษุและนักบวชที่เดินทางเข้ามาในดินแดนแถบ
นี้เพื่อเผยแพร่ศาสนา ได้แก่ คัมภีร์ อักษรปัลลวะที่ใช้เขียนภาษาบาลีหรือ
สันสกฤต และได้ปรับนำตัวอักษรเหล่านั้นมาใช้เขียนภาษาถิ่น คือมอญโบราณ
และเขมรโบราณ³⁵ แต่วรรณคดีศาสนาที่แต่งด้วยภาษาบาลีและจารด้วยอักษร

³³ เรื่องเดียวกัน, 23.

³⁴ วิภา กงกระนั้นนท์, *วัฒนธรรมทางวรรณกรรมของไทย* (กรุงเทพฯ: สถาบันคดีไทย
ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522), 5. แนวคิดของวิภาออกจะขัดกับสมมติฐานเกี่ยว
กับวัฒนธรรมทางวรรณคดีของไทยของเธอเอง โดยเฉพาะเมื่อกล่าวถึงวัฒนธรรมทาง
วรรณคดีของไทยที่ผู้สร้างคือวัง วัด คนเผ่าภาษาต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นทั่ว
ประเทศไทย และประชาชนทั่วไป ดูเพิ่มเติมใน วิภา กงกระนั้นนท์, *วัฒนธรรมทาง
วรรณกรรมของไทย* (กรุงเทพฯ: สถาบันคดีไทยศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522), 6.

³⁵ สันติ เล็กสุขุม, *ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ): การเริ่มต้นและการสืบเนื่อง*

ขอมหรือมอญเหล่านั้นก็ถูกจำแนกออกเป็นกลุ่มเฉพาะ ไม่นับรวมอยู่ในสารบบประวัติศาสตร์คดีไทย จารึกสมัยก่อนหน้าสมัยพ่อขุนรามคำแหงรวมถึงในสมัยเดียวกันไม่เคยถูกนับเป็นวรรณคดีไทย และทั้งที่ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงถูกค้นพบพร้อมกับศิลาจารึกของพญาลิไทยแต่ศิลาจารึกของพญาลิไทยซึ่งเขียนด้วยภาษาขอมไม่เคยถูกนำจัดเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ “วรรณคดีไทย” หรือนำมาอธิบายในฐานะวัฒนธรรมทางภาษาและวรรณคดีของชาติ ในขณะที่ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมักได้รับการกล่าวอ้างเสมอถึงความเป็นวรรณคดีไทยที่เขียนเป็นภาษาไทย ด้วย “ตัวอักษรไทย” เรื่องแรก รวากับวรรณคดีเรื่องหนึ่งๆ สามารถถือกำเนิดขึ้นได้อย่างเป็นเอกเทศโดยไม่ผ่านกระบวนการสั่งสมทางวัฒนธรรมมาก่อน

นอกจากนี้แล้ว แม้จะมีความเชื่อว่าภาษาไทยมีความเชื่อมโยงกับความเป็นไทยในแง่ของชนชาติหรือชาติพันธุ์ เพราะภาษาเป็นอัตลักษณ์อย่างหนึ่งที่บ่งบอกชนชาติ แต่ทว่าภาษาตระกูลไทก็มีได้รับการยอมรับว่าเป็นภาษาของคนไทยแม้ว่าในช่วงเวลาที่มีการเขียนประวัติศาสตร์คดีไทย “ชนเผ่าไท” จะได้รับการกล่าวอ้างเป็น “พวกเดียวกัน” กับคนไทยในประเทศไทยก็ตาม และด้วยเหตุนี้ วรรณคดีท้องถิ่นซึ่งแต่งด้วยภาษาพื้นถิ่นตระกูลไทจึงมิได้ถูกนับเป็น “วรรณคดีไทย” และจึงไม่มีเรื่องใดปรากฏชื่ออยู่ในสารบบประวัติศาสตร์คดีไทย ไม่ว่าจะเป็นโคลงอมราหรืออุสภารสเป็นต้น แม้ว่าวรรณคดีเหล่านี้จะมีความงามในทางรสอารมณ์สมตามลักษณะ “ความเป็นวรรณคดี” ก็ตาม

อย่างไรก็ดี ในขณะเดียวกันก็ยังมีวรรณคดีอีกจำนวนหนึ่งที่ถูกนับรวมเข้าเป็น “วรรณคดีไทย” ทั้งที่มีได้เขียนเป็นภาษาไทยหรือตัวหนังสือไทยแต่แรกแต่มีการถอดหรือแปลเป็นตัวหนังสือไทยหรือภาษาไทยในภายหลังโดยราชสำนักอยุธยาและรัตนโกสินทร์ เช่นเดียวกับวรรณคดีบางเรื่องที่แต่งโดยชาวเมืองอื่นแต่มาอาศัยอยู่ในราชสำนักอยุธยา วรรณคดีเหล่านั้นก็กลายเป็นวรรณคดีไทยไปด้วย เช่น ลิลิตพระลอ โคลงนิราศหริภุญชัย ฉันท์ดุขยักสังเวท กล่อมช้างสมัยอยุธยา สามก๊ก เป็นต้น เรื่องที่ไม่เป็นภาษาไทย ไม่ได้แต่งใน

ราชสำนักเหล่านี้จะนับรวมเข้าประวัติศาสตร์ได้เมื่อผ่าน “กระบวนการทำให้เป็นไทย” ด้วยกลไกบางอย่างของ/โดย “ราชสำนักไทย” เช่น การแปล การชำระ การทำให้สมบูรณ์โดยการแต่งซ่อม แต่งต่อ อย่างเช่น เถกมิกถา หรือ ไตรภูมิพระร่วง ซึ่งมีการชำระและแต่งซ่อมข้อความที่ขาดหายไป โคลงนิราศ หริภุญชัยแต่งเป็นภาษาล้านนาแต่มีการแปลเป็นภาษาไทยในสมัยอยุธยา เสภา ขุนช้างขุนแผนซึ่งเป็นวรรณคดีมุขปาฐะมีการรวบรวมสำนวนขึ้นเอกเป็นฉบับ หอพระสมุดและจัดพิมพ์ในรูปของลายลักษณ์ เป็นต้น ซึ่งหากมองในแง่นี้หมายความว่า “ราชสำนักไทย” ทรงสิทธิอำนาจในการสถาปนาความเป็นไทยได้ “ความเป็นไทย” จึงยึดโยงอยู่กับ “ราชสำนักไทย” อย่างมีนัยสำคัญ

สุดท้าย การมีอยู่ของหลักฐานพยานวัตถุคือต้นฉบับตัวเขียนของวรรณคดีเรื่องนั้นๆ ยังมีความสำคัญในการนับเอาวรรณคดีบางเรื่องเข้าทำเนียบประวัติศาสตร์ไทย เพราะมี “ตัวบท” ให้นำมาศึกษาค้นคว้าอธิบายได้ บทบาทของกลไกของรัฐอย่างเช่น หอพระสมุดวชิรญาณ กรมศิลปากร จึงมีความสำคัญในการสร้าง “ตัวบท” เพื่อการรักษาและศึกษาวรรณคดีมรดกของไทย ซึ่งโยงกลับไปสู่การให้ความสำคัญแก่วรรณคดีลายลักษณ์มากกว่ามุขปาฐะ ซึ่งย่อมหมายถึงให้ความสำคัญแก่วัฒนธรรมราชสำนักยิ่งกว่าวัฒนธรรมชาวบ้าน

อาจกล่าวได้ว่าข้อกำหนดของความเป็นวรรณคดีไทยแสดงให้เห็นถึงมายาคติในการนิยาม “ความเป็นไทย” ที่อ้างอิงอยู่กับอุดมการณ์ความเป็นชาติไทยที่สืบสายตรงและสายเดียวจากสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี มาสู่รัตนโกสินทร์ และมีศูนย์กลางอยู่ที่ราชสำนัก การดำเนินรอยตามแนวคิดของประวัติศาสตร์ชาติไทยนี้เองทำให้ชาติพันธุ์ ภาษา ตัวอักษร และพื้นที่ (ศูนย์กลาง/ราชสำนัก) เป็นประเด็นสำคัญในการกำหนดนิยามความเป็นไทยให้มีลักษณะเป็นเอกภาพเป็นหนึ่งเดียว

คำอธิบายว่าด้วยประวัติศาสตร์ไทยที่สืบทอดส่งต่อกันมานี้ได้ตอกย้ำมายาคติที่ว่า “ภาษาไทย” เฉพาะแบบที่ใช้สืบเนื่องกันมาในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา คืออัตลักษณ์แสดงถึง “ความเป็นไทย” โดยปฏิเสธอิทธิพลคำ

อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับชาติพันธุ์ไทและวัฒนธรรมอื่นที่แวดล้อม การสร้างประวัติวรรณคดีไทยจึงเป็นการสถาปนาประวัติของวัฒนธรรมทางภาษาและหนังสือของไทยโดยยึดถือเอา “ภาษาไทย” เป็นภาษาของ “ชาติไทย” และกลายเป็นเครื่องแสดงอัตลักษณ์ของชาติไทย ดังที่เราถูกตอกย้ำอยู่เสมอมาถึงความสำคัญของภาษาไทยในฐานะ “เอกลักษณ์” ของชาติไทย ไม่เพียงเท่านั้น รูปแบบคำประพันธ์ของวรรณคดีทั้งหลายในประวัติวรรณคดีก็ได้กลายเป็นรูปแบบคำประพันธ์หรือฉันทลักษณ์ “ของไทย”

แนวคิดดังกล่าวค่อยๆ กลายกลืนวัฒนธรรมท้องถิ่นลงไปเรื่อยๆ ทั้งในแง่ภาษาและรูปแบบคำประพันธ์ ผ่านระบบการศึกษา คือหนังสือแบบเรียนวิชาวรรณคดีในระดับโรงเรียน ในขณะที่วัฒนธรรมชาวบ้านกลับเป็นฝ่ายเก็บรักษาความหลากหลายของอัตลักษณ์ทางภาษาและวรรณคดีของไทยเอาไว้ผ่านวรรณคดีพื้นบ้านโดยเฉพาะในรูปของมุขปาฐะ เมื่อมองประวัติวรรณคดีไทยย้อนกลับไปสู่ความเป็นประวัติศาสตร์ศิลปะแขนงหนึ่ง ก็อาจกล่าวได้ว่าประวัติวรรณคดีไทยเป็นประวัติศาสตร์ศิลปะที่มุ่งความเป็น “เอกภาวะ” ของความเป็นไทยจนกดทับความหลากหลายในดินแดนประเทศไทย

4. บทสรุป: ความพยายามและความเป็นไปได้ของการสร้างเรื่องเล่าใหม่

กล่าวได้ว่าประวัติวรรณคดีไทยที่ผ่านมาสร้างขึ้นบนเงื่อนไขของความรู้ความเข้าใจอันจำกัดเกี่ยวกับวรรณคดีไทยในยุคสมัยของผู้แต่ง และบริบททางสังคม การเมือง วัฒนธรรม ทั้งยังรวมถึงมายาคติเกี่ยวกับความเป็นไทย ประวัติวรรณคดีไทยนี้ส่งผลต่อการสร้างอัตลักษณ์และการนิยามความเป็นไทย ทำให้ความเป็นไทยมีความหมายอ้างอิงอยู่กับภาษาไทย อาณาจักรศูนย์กลางแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และราชสำนักไทย ที่สำคัญคือประวัติวรรณคดีไทยลักษณะนี้ยังคงใช้เป็นประวัติวรรณคดีทางการจนปัจจุบันเป็นแม้ว่าความรู้ความเข้าใจ ยุคสมัย และบริบทสังคม การเมือง วัฒนธรรมได้เปลี่ยนแปลงไป

มากแล้วก็ตาม

ในบทความภาษาอังกฤษเรื่อง “Literary historiography and socio-cultural transformation: the case of Thailand” เจตนา นาควัชระ³⁶ อภิปรายถึงวิวัฒนาการแนวความคิดในการเขียนประวัติศาสตร์ไทย จากยุคสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ จนถึงหนังสือสายธารวรรณกรรมเพื่อชีวิตของไทย ของ เสถียร จันทิมาธร ซึ่งเขาเห็นว่าในช่วงเวลาที่มีความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง แนวการเขียนประวัติศาสตร์ก็มีความเปลี่ยนแปลงแนวคิดและแนวทางการอธิบายประวัติศาสตร์ออกไปด้วย แต่กระนั้นคำอธิบายเรื่องราวของวรรณคดีที่นับรวมเข้าเป็นวรรณคดีไทยก็ยังมิได้ก้าวพ้นศูนย์กลางไปมากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดเรื่องรัฐไทยที่มีลักษณะรวมศูนย์³⁷ และวรรณคดีโบราณหรือแนวขนบเรื่องที่ได้รับการยอมรับและเอ่ยถึงจากกลุ่มนักวิชาการกระแสหลักจึงยังอยู่ในกลุ่มของวรรณคดีราชสำนักสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี รัตนโกสินทร์ และกรุงเทพฯ ดังจะเห็นได้จากหนังสือ *วรรณคดีแห่งชาติ เล่มหนึ่ง*³⁸ ของคณะกรรมการวรรณคดีแห่งชาติที่เผยแพร่เมื่อไม่นานนี้ ซึ่งแม้จะมีความเปลี่ยนแปลงในการคัดสรรวรรณคดีเข้ามารวมไว้ในกลุ่มวรรณคดีสุโขทัย แต่ก็ยังมีแนวโน้มที่ดำเนินรอยตามแนวทางเดิมที่พระวรวงศ์เธอวิสิษฐเศียรสร้างมาแล้ว นั่นคือมีลักษณะของทำเนียบวรรณคดีเอามากกว่าการอธิบายความสัมพันธ์ของวรรณคดีกับบริบท นอกจากนี้ กรอบแนวคิดเกี่ยวกับอาณาจักรสุโขทัยซึ่งเป็นคำเรียกยุคสมัยของวรรณคดีก็ยังคงซ้ำรอยเดิมดังมีผู้เขียนวิพากษ์การอธิบายขอบเขตของอาณาจักรสุโขทัยในหนังสือเล่มนี้ว่า “ไม่ให้ความสำคัญ [แก่] หลักฐานประวัติ

³⁶ Nagavajara, Chetana, “Literary historiography and socio-cultural transformation: the case of Thailand,” In *Comparative literature from a Thai perspective: collected articles 1978–1992* (Bangkok: Chulalongkorn University Press, 1996)

³⁷ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์, “สงครามชิงทำเนียบ,” *อ่าน* 1, ฉบับที่ 3 (ตุลาคม-ธันวาคม 2551): 16-37.

³⁸ คณะกรรมการวรรณคดีแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม กรมศิลปากร, *วรรณคดีแห่งชาติ 1* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2556)

ศาสตร์โบราณคดี ... แต่ตอกย้ำประวัติศาสตร์แห่งความบาดหมาง”³⁹

นอกจากนี้ การพูดถึงประวัติวรรณคดียังคงอยู่ในขอบเขตของ “สังคมเมือง” ไม่ได้ขยายไปสู่ “สังคมวัฒนธรรม” คือมีลักษณะเป็นการเล่าลำดับเวลา หรือเป็นแนวดิ่งจากอดีตสู่ปัจจุบันตามลำดับยุคสมัยของการเมืองการปกครอง ไม่ขยายออกในแนวระนาบ คือกวาดตามองวัฒนธรรมทางวรรณคดีในยุคสมัยและดินแดนใกล้เคียงเพื่ออธิบายวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ที่ส่งอิทธิพลต่อกัน ก่อนหน้านี้ เจตนา⁴⁰ เคยเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างประวัติวรรณคดีไทยว่าควรพิจารณาแนวคิดที่พิริยะ ไกรฤกษ์ เสนอเกี่ยวกับการจำแนกรูปแบบศิลปะในประเทศไทยเพื่อสร้างคำอธิบายถึงศิลปะแห่งวรรณคดีของไทยอย่างแท้จริง⁴¹ แต่ก็ยังไม่เป็นผล

ในอดีต ส. ธรรมยศ⁴² ได้พยายามริเริ่มสร้างคำอธิบายในลักษณะดังกล่าวขึ้น แต่เป็นการนำแนวคิดศิลปะตะวันตกมาจัดกลุ่มและอธิบายวรรณคดีไทยซึ่งไม่ได้ช่วยให้เข้าใจศิลปะแห่งวรรณคดีในกระแสวัฒนธรรมในดินแดนประเทศไทยนัก ส่วนการเขียนประวัติวรรณคดีไทยของพระวรวงศ์พินิจธรรมถึงคนอื่น ๆ ล้วนให้ภาพวรรณคดีไทยที่ขาดตอน ไม่มีความเชื่อมโยงกันระหว่างวรรณคดี ทำให้ไม่อาจเห็นภาพรวมของปรากฏการณ์และวิวัฒนาการความคิดทางศิลปะของวรรณคดีไทยได้เช่นเดียวกัน อีกทั้งความแตกต่างระหว่างการเขียนประวัติวรรณคดีโบราณกับวรรณคดีปัจจุบันซึ่งมิได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์

³⁹ “ประวัติศาสตร์ชายแดนภาคใต้ที่ทางการไทยผิดพลาด,” *มติชน* (12 มิถุนายน 2557): 17.

⁴⁰ เจตนา นาควัชระ, “แนวทางการสร้างวรรณคดี,” 117.

⁴¹ พิริยะ ไกรฤกษ์, *ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับแบบศิลปะในประเทศไทย คัดเลือกจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สาขาส่วนภูมิภาค* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2520) เห็นว่าหลักของวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะขึ้นอยู่กับการศึกษาและการเปลี่ยนแปลง และการให้อิทธิพลซึ่งกันและกันของแบบอย่างศิลปะ ซึ่งเกิดขึ้นด้วยตัวเอง ไม่ขึ้นกับการขึ้นลงของราชอาณาจักร วิธีการจำแนกแบ่งแบบศิลปะจึงต้องเป็นวิธีการจำแนกบนพื้นฐานของแบบศิลปะเอง

⁴² ส. ธรรมยศ, *ศิลปะแห่งวรรณคดี*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มิ่งขวัญ, 2543).

หรือวิวัฒนาการของศิลปะจากอดีตสู่ปัจจุบันโดยมองฐานของวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ภายในร่วมกับวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์จากภายนอก ทำให้สิ่งที่ปรากฏเป็นแค่เพียงการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมของวรรณคดี

เช่นเดียวกับการสร้างคำอธิบายถึงวิวัฒนาการของรูปแบบทางศิลปะของวรรณคดีก็มักอยู่ในรูปของการศึกษาค้นคว้าวิจัย และมักจะนำมากล่าวแยกต่างหากจากประวัติวรรณคดี เช่น ประวัติของคำประพันธ์ในภาคผนวกของหนังสือ*ประวัติวรรณคดี*ของเจือ สตะเวทิน งานวิจัยของวัชร รมยะนันท์ ซึ่งตีพิมพ์เป็นตำรา*วิวัฒนาการวรรณคดีไทย* ว่าด้วยวิวัฒนาการของคำประพันธ์แต่ละประเภท เป็นต้น งานเหล่านี้เป็นความพยายามสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับรูปแบบวรรณศิลป์ของไทยขึ้นมา แต่ในกระบวนการพรรณนาที่ไม่สามารถเชื่อมโยงความเกี่ยวข้องระหว่างวรรณคดีจากยุคใกล้เคียง และวรรณคดีจากวัฒนธรรมใกล้เคียงได้ในแง่ของการส่งอิทธิพลต่อกัน

กล่าวได้ว่าอิทธิพลจากวัฒนธรรมใกล้เคียงมีการกล่าวถึงน้อย นอกจากขอม บาลี สันสกฤต แล้วก็แทบไม่มีอย่างอื่น และที่กล่าวไว้ก็มักเป็นไปอย่างไม่ลึกซึ้ง คือมุ่งไปที่การถ่ายทอดทางวัฒนธรรมผ่านการเผยแพร่ศาสนาและการค้า โดยขาดการเจาะลึกถึงอิทธิพลทางรูปแบบวรรณศิลป์และเนื้อหาทางความคิด ในประเด็นนี้ เจตนา เสนอให้นำเอาพื้นฐานความคิด ค่านิยม อุดมการณ์ รวมถึงคติทางศาสนาของยุคสมัยมาศึกษาและอธิบายประวัติวรรณคดีไทย รวมถึงความจำเป็นในการขยายขอบเขตของประวัติวรรณคดีออกไปครอบคลุมวรรณคดีประเภทมุขปาฐะด้วย เพื่อให้เกิดความเข้าใจปรากฏการณ์ทางวรรณคดีในสังคมวัฒนธรรมไทย⁴³ อย่างไรก็ตาม กล่าวได้ว่าแนวการเขียนประวัติวรรณคดีของไทยยังไม่บรรลุถึงภารกิจในการอธิบาย “ประวัติศาสตร์ของศิลปะแห่งวรรณคดี” และ “ประวัติของวรรณคดีของประเทศไทย”

สุจิตต์ วงษ์เทศ พยายามเสนอการอธิบายประวัติวรรณคดีไทยใหม่โดยนำเอาวัฒนธรรมระดับภูมิภาคเข้ามาอธิบายวัฒนธรรมทางวรรณคดีของ “ไทย”

⁴³ เจตนา นาควัชระ, “แนวทางการสร้างวรรณคดี,” 109-127.

ซึ่งเขาใช้คำว่า “สยามประเทศ” เพื่อแสดงนัยของพื้นที่ทางวัฒนธรรม ในหนังสือ *ประวัติศาสตร์สังคม-วัฒนธรรมของภาษาและวัฒนธรรมในสยามประเทศ* สุจิตต์มองวรรณคดีในแง่ของการแสดงออกและเรื่องเล่า⁴⁴ คำอธิบายของสุจิตต์ต่อวรรณคดีจึงขยายขอบเขตออกไปสู่มุขปาฐะ ศิลปะ ดนตรี และนาฏศิลป์ และยังข้ามขอบเขตของอาณาจักรไปสู่ระดับภูมิภาคโดยสลายพรมแดนของรัฐชาติด้วยการพยายามแก้ความเข้าใจเกี่ยวกับภาษาไทย อักษรไทย คนไทย และอื่นๆ ที่เกิดจากการอธิบายประวัติศาสตร์ชาติและสังคมวัฒนธรรมไทยในกรอบความคิดแบบรัฐชาตินิยมแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และเชื้อชาตินิยม อย่างไรก็ตาม แนวทางของสุจิตต์ที่มุ่งหลอมรวมวัฒนธรรม “ไทย” เข้ากับวัฒนธรรมภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กลับดูเหมือนจะเป็นการสลายความเป็นไทย ซึ่งกระทบกระเทือนต่อการสร้างความรับรู้เกี่ยวกับความเป็นไทยในฐานะรัฐชาติ จึงมักถูกปฏิเสธจากวงวิชาการกระแสหลัก

คำถามคือเป็นไปได้หรือไม่ที่จะสร้างประวัติวรรณคดีไทยที่หลอมรวมวัฒนธรรมอันหลากหลายในดินแดนประเทศไทยแห่งนี้เข้าด้วยกัน และในขณะเดียวกันก็สร้างความรับรู้เกี่ยวกับความเป็นไทยในฐานะรัฐชาติเดียวกันให้เกิดขึ้นได้

การที่จะก่อให้เกิดผลเช่นนั้นได้อาจจำเป็นต้อง “สลาย” ความเป็นไทยแบบเดิม เพื่อสร้าง “ความเป็นไทย” ขึ้นใหม่ คือความเป็นไทยที่นิยามอยู่บนหลากหลายของวัฒนธรรมในดินแดนประเทศไทย ดังนั้นการรับเอาวัฒนธรรมทางภาษาและวรรณคดีภายในดินแดนประเทศไทยปัจจุบันเข้ามาอธิบายเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์กันทั้งในระดับต่างเวลา (diachronic) และร่วมเวลา (synchronic) คือทั้งแนวตั้งและแนวนอน ทั้งในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสุนทรียศาสตร์และปรากฏการณ์ทางสังคม วัฒนธรรม การเมือง จึงมีความสำคัญ เนื่องจากจะทำให้มองเห็นความเชื่อมโยงร่วมกันระหว่างพื้นที่วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ในรัฐไทยปัจจุบัน แนวคิดนี้มีใช้การสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม

⁴⁴ สุจิตต์ วงษ์เทศ, *ประวัติศาสตร์สังคม-วัฒนธรรม ของภาษาและวรรณคดีในสยามประเทศ* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546).

ใหม่เพื่อสลายพื้นที่รูปธรรมของ “รัฐไทย” แต่เป็นการย้ำความเป็นรัฐไทยในสถานะใหม่ซึ่งปัจจุบันภาครัฐพยายามสร้าง นั่นก็คือรัฐแห่งความหลากหลายทางวัฒนธรรม

การสร้างประวัติศาสตร์คติไทยในปัจจุบันจำเป็นจะต้องยอมรับว่า “ภาษาไทย” มิใช่ภาษาเดียวที่สร้างวัฒนธรรมทางภาษาและวรรณคดีของไทย และต้องเปิดกว้างให้วรรณคดีภาษาอื่น เช่น บาลี สันสกฤต ขอม ภาษาถิ่นสำเนียงต่างๆ รวมถึงภาษาพื้นเมืองอื่นๆ เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของ “วรรณคดีไทย” ซึ่งจะทำให้วรรณคดีไทยไม่ใช่แค่ “วรรณคดีภาษาไทย” แต่เป็น “วรรณคดีของคนไทย” รวมถึงการเปิดกว้างในการนำเอาวรรณคดีของอาณาจักรอื่นที่เคยดำรงอยู่ในดินแดนประเทศไทยมาร่วมอธิบายปรากฏการณ์ทางวรรณคดี ทั้งในแง่ภาษา รูปแบบ เนื้อหา และกลวิธี ซึ่งในด้านหนึ่งจะขยายมุมมองต่อพัฒนาการวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทยให้กว้างขวางออกไป และอีกด้านหนึ่งก็จะเป็นการหลอมรวมวัฒนธรรมต่างๆ เข้าประกอบสร้าง “ความเป็นวัฒนธรรมไทย” ขึ้น ซึ่งจะทำให้นิยามความหมายของ “ความเป็นไทย” ขยายกว้างออกไปด้วย

อีกประการหนึ่งที่สำคัญคือ ประวัติวรรณคดีไทยจำเป็นต้องเปิดเผยสถานะความเป็นรัฐไทยที่เกิดจากการผนวกอาณาจักรต่างๆ เข้าร่วมกับสยามโดยมีกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางที่ดำรงสิทธิอำนาจเหนืออาณาจักรอื่น การที่ประวัติวรรณคดีไทยสร้างขึ้นอิงกับแนวคิด “เอกราช” คือรัฐชาติที่เป็นหนึ่งเดียวคือสยาม อันสืบเนื่องต่อมาจากสุโขทัยและอยุธยา นั้น ประวัติศาสตร์นี้ไม่ได้มีบทบาทเพียงสร้างและตอกย้ำอุดมการณ์การสร้าง/ยกย่อง/เชิดชูรัฐชาติที่เป็นเอกราช เอกภาพ มีประวัติศาสตร์ยาวนาน เพื่อปะทะกับการรุกของลัทธิอาณานิคม หรือการกีดกันและกดทับความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในดินแดนประเทศไทยเท่านั้น แต่ประวัติวรรณคดีที่เลือกสรรเฉพาะวรรณคดีของ “ราชสำนักไทย” ยังทำให้ “ลี้ม” หรือ “ลบ” (ไม่ยอมรับ/กดทับ) ความมีอยู่ของอำนาจทางการเมืองและวัฒนธรรมของขอม ล้านนา ล้านช้าง และพุกาม ซึ่งยิ่งใหญ่ไม่น้อยกว่ารัฐสยาม รวมถึงการ “ลี้ม” และ “ลบ” ความทรงจำเกี่ยว

กับการก่อตัวของรัฐสยามในสถานะผู้รุกราน อันทำให้รัฐสยามมีภาพเป็น “ผู้ร้าย” ซึ่งรัฐไทยยุคหลังยังไม่อยากยอมรับ

การยอมรับภาวะของรัฐสยาม-ไทยตามที่เป็นมาในอดีตจะนำมาสู่การยอมรับ “เรื่องเล่าอื่น” เข้าเป็นส่วนหนึ่งของ “วรรณคดีของชาติไทย” ซึ่งจะทำให้คนกลุ่มต่างๆ มีที่ทางในประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของไทยด้วยความภาคภูมิใจในความเป็นวัฒนธรรมของตนเองและเป็นหนึ่งในหลายวัฒนธรรมที่ถูกโยงสัมพันธ์กันด้วย “อดีตที่ผ่านไปแล้ว” และก่อสร้าง “ความเป็นไทย” ที่แต่ละวัฒนธรรมต่างก็เป็นศูนย์กลางในการอธิบาย “ความเป็นไทย” ได้เท่าเทียมกัน

บรรณานุกรม

หนังสือและบทความในหนังสือ

คณะกรรมการวรรณคดีแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. *วรรณคดี*

แห่งชาติ 1. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2556.

เจตนา นาควัชระ. “แนวทางการสร้างประวัติวรรณคดี.” *วารสารวรรณศาสตร์*.

12 (ธันวาคม 2526): 109–127.

เจือ สตะเวทิน. *คลังวรรณคดี ตอนที่ 1*. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2517.

เจือ สตะเวทิน. *ประวัติวรรณคดีไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 22. กรุงเทพฯ: ศูรสภา, 2522.

นายตำรา ณ เมืองใต้. *ปริทรรศน์แห่งวรรณคดีไทย ภาคหนึ่ง-ภาคสอง*.

พระนคร: กรุงเทพบรรณาการ, 2484.

นายตำรา ณ เมืองใต้. *ปริทรรศน์แห่งวรรณคดีไทย สมัยปัจจุบัน*. พระนคร:

พิริยกิจ, 2490.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ประวัติศาสตร์แห่งชาติ “ซ่อม” ฉบับเก่า “สร้าง” ฉบับใหม่*.

กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, 2549.

เปลื้อง ณ นคร. *ประวัติวรรณคดีไทยฉบับนักศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 2 (พิมพ์ครั้งแรก 2495). พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2498.

เปลื้อง ณ นคร. *ประวัติวรรณคดีไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 13 (พิมพ์ครั้งแรก 2495). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2545.

พิริยะ ไกรฤกษ์. *ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับแบบศิลปในประเทศไทย คัดเลือกจาก พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สาขาสันนิบาต. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, 2520.*

วรเวทย์พิสิฐ, พระ. *วรรณคดีไทย*. โครงการหนังสือหายาก ศูนย์ภาษาและวรรณคดีไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

วัชร รมะนันท์. *วิวัฒนาการวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

วิภา กงกะนันท์. *วัฒนธรรมทางวรรณกรรมของไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522.

ส. ธรรมยศ. *ศิลปะแห่งวรรณคดี*. พิมพ์ครั้งที่ 2 (พิมพ์ครั้งแรก 2480). กรุงเทพฯ: มิ่งขวัญ, 2543.

สันติ เล็กสุขุม. *ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ): การเริ่มต้นและการสืบเนื่องงานช่างในศาสนา*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2544.

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กองวัฒนธรรม. “ประวัติการแต่งกายของไทย.” ใน *การแต่งกายของไทย*. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนายอุทัย ณะเดิมชิต ณ ฌาปนสถานกองทัพบก เมรุวัดโสมนัสวิหาร 19 พฤษภาคม, 2505.

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ คณะอนุกรรมการแต่งกายไทย: *วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ประจำชาติ. การแต่งกายไทย: วิวัฒนาการจากอดีตสู่ปัจจุบัน เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2543.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. *ประวัติศาสตร์สังคม-วัฒนธรรมของภาษาและวรรณคดีในสยามประเทศ*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.

บทความวารสาร

ฐศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์. “สงครามชิงทำเนียบ.” *อ่าน 1*, ๓.3 (ตุลาคม-ธันวาคม 2551): 16-37.

ธนาพล ลีหมะนิชาต และ วริศา กิตติคุณเสรี. “ประวัติศาสตร์และการเมืองของวาทกรรม “หนังสือดี.”” *อ่าน 1*, ๓.3 (ตุลาคม-ธันวาคม 2551): 38-60.

ประพนธ์ เรืองณรงค์. “100 ปี ชาตกาล นายตำรา ณ เมืองใต้.” *ศิลปวัฒนธรรม*. 30, ๓.11 (กันยายน 2552): 67-69.

วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (ตุลาคม 2557-มีนาคม 2558)

“ประวัติศาสตร์ชายแดนภาคใต้ที่ทางการไทยผลิตพลาด.” *มติชน*, 12 มิถุนายน 2557, 17.

สุมาลี วีระวงศ์. “ปริทรรศน์หลักฐานและแนวคิดที่ใช้สร้างประวัติวรรณคดี
อยุธยา.” *วารสารภาษาและวรรณคดีไทย* 11, ฉบับที่ 1-2 (2537): 7-18.

สารานุกรมออนไลน์

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่ม 24. “วรรณคดีมรดก.” <http://kanchanapisek.or.th/kp6/BOOK24/chapter1/t24-1-m.htm>. (สืบค้นเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม).

Books and book articles

Hutcheon, Linda and Valds, Mario J., ed. *Rethinking Literary History*. Oxford: Oxford University Press, 2002.

Limapichart, Thanapol. “*The prescription of Good Books: The Formation of the Discourse and Cultural Authority of Literature in Modern Thailand (1860s-1950s)*.” Unpublished Doctoral Dissertation, University of Wisconsin-Madison, 2008.

Nagavajara, Chetana. “Literary historiography and socio-cultural transformation: the case of Thailand.” In *Comparative literature from a Thai perspective: collected articles 1978-1992*. Bangkok: Chulalongkorn University Press, 1996.

Perkins, David, ed. *Theoretical Issues in Literary History*. Cambridge: Harvard University Press, 1991.

